БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндүрүлеттинген

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ
БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР
ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ
СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1961 ч.
ИЮЛЬ
5
СРЕДА
№ 157 (4947).

Өртээ 2 көп.

ФАМ ВАН ДОНГТУ Н. С. ХРУЩЕВ ХҮЛЭЭП АЛГАН

Албанның аян-чоруун кылып келгеш, Совет Эвилелинде туруп турар, Вьетнамның Демократтыг Республиказының премьер-министри Фам Ван Донгту ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев июль 3-те хүлээп алган.

Н. С. Хрущев биле Фам Ван Донгтуң аразынга найыралдыг, чүректиң ханызындан беседа болган, ооң чорудулгазында Совет Эвилели биле Вьетнамның Демократтыг Республиказының аразынга кады ажылдажылганың айтырыгларын, а ол ышкаш ийи талаларны сонуургадып турар делегей айтырыгларын чугаалажып көрген.

Хүннүң ийиги чарыында вьетнам аалчылар Москваның күрүнениң М. В. Ломоносов аттыг университединге чораан.

АМЕРИК УЛУСКА БАЙЫРЛЫГ ЧАГАА

Америк улустуң бодунуң хамаарышпас чоруун чаалап алганының 185 чыл оюу-биле холбаштыр эштер Н. С. Хрущев, Л. И. Брежнев боттарының болгаш совет улустуң өмүнээзинден байырлыг чагааны Американың Каттышкан Штаттарының президентизи Д. Ф. Кеннедиге болгаш америк улуска чоруткан. Венага чоокта чаа болган ужуражылышкын болгаш ийи чурттарның сонуургап турар айтырыгларының талазы-биле санал-оналдар солчуушкуну бодаа агрессорларны шылча шапкан соонда эрткен дайынның артырып кааны шагда-ла өйү келген айтырыгларны соңгаарладылышкын чокка шиитпирлээринче чазактарның угландырган ийи талалыг күженишкиннеринге дузалаар дээрзинге боттарының иделгелин олар ук чагаада илергейлээн.

Сиген кезилдези эгелээн

Бистиң областа бир эң чугула кампания — мал чемнериниң белеткели эгелээн. Каа-Хем районнуң колхозтары оът-сиген чечектелип, бедик хоолулуг шынарын чидирбейн турар үеде хөйү-биле белеткеп алыр дээш сиген кезилдезин өске районнардан мурнай эгелээн. Эрзин районнуң «Чаа орук», «Кызыл сылдыс» колхозтары хову черлерниң сигенин кезип турар. Ол ышкаш өске-даа районнарның чамдык ажыл-агыйлары сиген кезилдезинге киргилээн.

Бо чылын өл-шык улуг болуп турары-биле областың кайы-даа черлеринде оът-сигенниң үнүжү чаагай. Ол чорук малдың бөдүүн болгаш шыктыг чемнериниң байлак курлавырларын тургузуп алырынга кызыгаар чок арганы берип турар, ам чүгле мал чемнериниң белеткелин эң органзастыг болгаш дүрген чорудары негеттинип турар. Ындыг турбуже, областың колхозтары, совхозтары мал чемнериниң белеткелин эрткен чылдар ышкаш оожум болгаш органзастыг эвес эгелеп турар.

Чамдык районнарның ажыл-агыйлары сиген кезилдезинге чүгле кирбээн эвес, харын ооң белеткелин безин доослайн турар. Улуг-Хем районнуң Көк-Чыраада болгаш өске-даа черлерде каш хонук бурунгаар кезип болур турган чаагай сигеннер бар турбуже, амга чедир кезилдени эгелевээн. Районнуң ажыл-агыйларында аъттың сиген кестирер 20 ажыг машиналарының чүгле 4-түү септеттинген, «Чодураа» колхозта тракторнуң сиген кестирер бир машиназы амга чедир септелгеге кирбээн. Ол ышкаш өске-даа чепсек-херекселдер четче белеткеттинмээн болгаш харын чамдыктарын эрткен чылын сиген кезип турган черлеринде кагылапкан хевээр.

Нииттиниң малынга быжыг чем-суурну тургузарының бо эң чугула кампаниязынга шыдажыр аргажок байдалды Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозу көргүзүп турар. Совхозтуң № 3 салбырының сиген кезер 3 машиналары июль 1-ге чедир херим иштинде дадара берген чытпышаан, ынаар кым-даа хол дегбээн. Алдан-Маадыр салбырның сиген кезер машиналары эрткен чылын ажылдап турган черлеринде хевээр чыткылаар. Совхозтуң өске-даа салбырларында мындыг байдал тургустунган болгаш сиген белеткээр звеноларны безин четчелеп тургуспаан.

Мал чемнериниң четпезиниң хараазындан хөй санныг малды когаралга таварыштырган эрткен кыштаглаашкынның уржуу уттундурар чай болбаан турбуже, районнарның, колхозтарның болгаш совхозтарның чамдык удуртукчуларының талазындан оон чогуур түңнел кылбайн, мал чемнериниң белеткелин харысалга чок көөр чорукту уламчылавышаан турарының чижектери Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик районнарда, «Элегес», «Межегей» совхозтарда болгаш өске-даа черлерде көстүп турар. Ооң түңнелинде областа тракторнуң сиген кестирер 500 ажыг машиналарының деӊ кезии амга чедир септеттинмээн.

Ам сиген кезилдезинге ажыл-агый бүрүзү массалыы-биле киреринин үези келген, ону бичии-даа соңгаар чылзыр эрге турбас ужурлуг! Мал чемнериниң белеткелинге чедиишкиннерни кижилер болгаш техника шиитпирлээрин уттуп болбас. Тракторнуң болгаш аъттың сиген кестирер машиналарын, сиген сарааттаар, сигенни бөлүп тырыыр чепсектерни, дырбааштарны, трактор волокушаларын болгаш өске-даа техниканы бо хүннерде калбаа-биле ажылдадып кииренинң хемчеглерин алыр херек.

Колхоз, совхоз бүрүзүнге мал чемнериниң белеткелиниң талазы-биле бригадаларны, звеноларны четчелеп тургускаш, оларны бүрүнү-биле ажылдадып киирер, аът болгаш трактор агрегаттарының ийи ээлчеглиг ажылын амдыгааштан органзастаар херек. Районнарга колхоз, совхоз бүрүзүнге чедир, а ажыл-агыйларга бригада, ферма бүрүзүнге чедир бөдүүн болгаш шыктыг база будук-бүрү чемнерни белеткээриниң графигин дораан чедирип, ооң күүсеттинип турары дээш хүн бүрүнүң контролюн тургузар.

Техниканы ажыглаарындан аңгыда, сиген белеткелинге холдуң күш-ажылын, ылаңгыя машиналар чоруттунмас черлерге бо чылын база чугаажок ажыглаар апаар. Бо дээрге улуг күш үнер ажыл болганда, ону кыдыра көрүп болбас. Шалыыштан эгелээш хол кадыырынга чедир бүгү чепсек-херекселдер-биле сиген кезикчилерин бүрүн хандырар болгаш оларның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга бүгү байдалдарны тургузар херек.

Сиген белеткелиниң ажылының бүгү чорудулгазын, ылаңгыя кезилде биле бөлүп сарааттаашкынның аразын үзүктелдирбейн чорудары чугула. Бо дугайында кестинген сигенни бөлүп сарааттаар агрегаттарны база тургусса чогуур.

Мал чемнериниң белеткелиниң учёдун шыңгыы тургузары, сарааттарны өй-шаанда хемчээри, белеткеттинген мал чемнерин малга үрегдеттирбес дээш ол дораан кажаалаары азы камгалалды тургузары бригадирлерниң, зоотехниктерниң дорт хүлээлгези болур. Мал чемнериниң белеткелинде ажылдап турар кижилерниң материалдыг сонуургалын бедидер сорулга-биле оларның күш-ажылының немелде төлевирин колхозтарга, совхозтарга ажылдап кылыры чугула.

Бо чылын областың колхозтарынга болгаш совхозтарынга бүгү чүзүн малдарның баш саны дыка өзер ужурунда мал чемнери кажангызындан-даа хөй негеттинери билдингир. Ындыг болганда мал чемнериниң белеткелинче бүгү күштерни мобилизастап, ону эң күженишкиннг органзастаары хүннүң чугула айтырыы болур. Чүгле сигенниң эвес, харын силостуң улуг курлавырын база тургузар төлээде, силос салыр черлерниң белеткелин дарый доозары, чер кырынга силостаар арганы калбаа-биле ажыглаары чугула.

Эштер колхозчулар, совхозтарның ажылчыннары! Бо чылын бистиң область күрүнеге хөй сүттү болгаш эътти садар. Партияның съездизинге уткуштур мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш садар талазы-биле алган хүлээлгелерни алдарлыы-биле күүседир төлээде, малдың быжыг чем-суурун тургузары эргежок чугула. Мал чемнериниң белеткелин дайынчы ёзу-биле чорудуп, кыштың кандыг-даа байдалында четчир чемнерниң курлавырын тургузаалыңар!

КУДР-ниң партия-чазак төлээлери Украинада

КИЕВ. (СЭТА). Совет Украинаның ажылчы чоннары акы-дунма көрей улустуң төлээлери—улусчу Көрейниң шылгараңгай күрүне болгаш политиктиг ажылдакчызы эш Ким Ир Сенге баштаткан КУДР-ниң партия-чазак төлээлерин боттарының черинге улуг өөрүшкү-биле хүлээп ап турар.

Июль 3-те көрей төлээлер Киев областың Гребенковск районнуң «Найырал» колхозунга чораан. Ынаар төлээлерниң кежигүннери-биле кады СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Ф. Р. Козлов, СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнү, Украинаның КП ТК-зының бирги секретары Н. В. Подгорный болгаш өскелер-даа чораан. Шуушкан машиналар Васильевск районнуң Ильич аттыг колхозунда Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры О. К. Диптанның звенозунуң ажылдап турары чигир свёклазының черинге доктааган. Эштер Ким Ир Сен, Ф. Р. Козлов, Н. В. Подгорный олар сураглыг звеночу-биле болгаш звенонуң өске-даа кежигүннери-биле чугаалашкан.

О. К. Диптан чигир свёклазының болгаш кукурузаның бедик дүжүттерин чыл бүрүде чедип ап турарын, ону Украин ССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгаан, колхозтуң партия организациязының секретары болуп турар дээрзин эш Н. В. Подгорный Ким Ир Сенге чугаалап берген.

КУДР-ниң партия-чазак төлээлериниң өмүнээзинден Ким Ир Сен сураглыг звеночуга белекти тудускан. Ольга Климентьевна өөрүп четтиргенин илергейлээн.

Оруктуң ийи талазында колхозчу ховулар база катап көстүп келгилээн. Чараш аяннарлыг, ийи-ийи каът, кызыл туүйбү-биле кылган чаагайжыдыр туткан бажыңнар бо көстүп келген. Ол болза «Найырал» кѳдээ ажыл-агый артелиниң турары Ксаверовка суурy-дур. Ол колхоз суурну хоорай хевириниң сууру кылдыр Украинага баштай эгелээннерниң бирээзи болуп турар.

Ксаверовканың чүс-чүс чурттакчылары эш Ким Ир Сенге, КУДР-ниң партия-чазак төлээлериниң кежигүннеринге, эштер Ф. Р. Козловка болгаш Н. В. Подгорныйга изиг байырын чедирип турганнар. «Социалистиг лагерь чурттарының бузулбас чаңгыс эви делгерезин!», «Көрейниң Күш-ажылчы партиязы делгерезин!», «Эш Ким Ир Сен делгерезин!», «Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга болгаш ооң Никита Сергеевич Хрущевка баштаткан ленинчи Төп Комитединге алдар!» деп үннер дыңналып турган.

Колхозчулар эш Ким Ир Сенге хлеб-дусту тудусканнар.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

(СЭТА-ның корреспондентилериниң дыңнадыгларындан)

Узбекистанда Алтын-Топканның Ленин аттыг коргулчун-цинк комбинадында чес-хола ылгаар фабриканың бирги ээлчээ ажыглалда кирген. Бо болза Ортаа Азияда ындыг чергениң баштайгы бүдүрүлгези болуп турар.

• • •

Свердловскиниң «Уралэлектроаппарат» заводу бодунуң машиналарын болгаш аппаратураларын чүс-чүс адрестерже чорудуп турар. Лена хемде туткан Мамакан ГЭС-тиң тудугжуларынче ийиги гидрогенераторну чүдүрүп чоруткан. Күчүлүг трансформаторну «Иртышгэстудугже» чоруткан. Ылаңгыя бо хүннерде завод хөй дериглени электрижидип турар демир оруктарже чорудуп турар.

• • •

Куйбышевтиң тудуг материалдар комбинады асбоцемент дээр хоорзаларны бүдүрүп үндүрерин эгелээн. Бүдүрүлгениң коллективи СЭКП-ниң XXII съездизинге чедир 220 муң метр хоорзаларны бүдүрер деп хүлээлгени алганнар.

• • •

Алдарлыг дагжы Николай Мамайның ажылдап турары Доннуң «Суходольская № 1» шахтазында мурнакчы дуржулганың республика школазының ажылы доозулган. Ол школага бригадирлер, комбайннар машинистери, участоктар начальниктери киришкен.

• • •

Нижеднепровскиниң улуг панель бажың тудуунуң заводунда чаа күчүлүг цех баштайгы продукцияны берген. Ол цех чуртталга бажыңнарынга 400 муң дөрбелчин метр ажыг эптээр конструкцияларны чыл бүрүде бүдүрүп үндүрер.

• • •

Эстон инженер Кестутис Клупшастың тургусканы чаа тудуг материалын «чурумалдың цементизи» деп адаан. Ындыг цементиден шалаларны кылыр чорук ыяшты бүрүнү-биле солуп турар болгаш бодунуң быжыының талазы-биле керамиктиг материалдан тудак чок. Ооң-биле кылган шала чылыг, үн өттүр дыңналбас, ону чууру база белен.

• • •

Соңгу-Кавказ оруунуң Минераловодск салбырының Прикумск станциязындан чаа дүжүттүң кызыл-тазын Азербайджанның далган бүдүрүлгелеринче чоруткан.

СЭКП-ниң XXII съездизинге УТКУШТУР

Чеди чылдың сөөлгү чылының оналгазында четкен

ЗАПОРОЖЬЕ. «Запорож-каң» заводунуң домна салбырында коммунистиг күш-ажыл коллективи СЭКП-ниң XXII съездизинге төлептиг ужуражыр дээш чарышпышаан, агрегаттарның ажыктыг хемчээлин ажыглаарының тергиин коэффициентизин июньда—0,687 кылдыр чедип алган. Ол дээрге чеди чылдың сөөлгү чылында чедип алыр кылдыр планнаан деңнелден дыка бедик болганы ол.

Улуг хөрүкчүзүнде Иван Костенко ажылдап турар домна онза эки ажылдап турар. Чылдың эгезинден бээр ол домна планда ажыр 5000 хире тонна шойну ээилдирген.

ЧУРУКТА: Мурнакчы домначы Иван Костенко.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Кур черниң кижилери дүжүт ажаап алыышкынынга белеткенип турар

КУСТАНАЙ. (СЭТА). Областың механизаторлары чаа дүжүттүң ажаап алыышкынынга белеткенип турар. 4000 ажыг комбайннарны, он муң чыгам автомашиналарны, хөй санныг жаткаларны септээн.

Кур чер крайынга техниканың ажыглалының бедик культуразы дээш чарыштың эгелекчилери—Карл Маркс аттыг совхозтуң механизаторлары СЭКП-ниң XXII съездизин алдарлыг күш-ажылчы херектер-биле уктуп турар. Ында трактор паркы бүрүнү-биле септеттинген. Машиналарны будаан, кабиналарын шилдээн, машина бүрүзүнде ап чорур аптека бар. 40 комбайннарны ажаап алыышкынга белеткеп алган. Мурнуу чүктүң тараажыларының үлегерин ёзугаар механизаторлар тарааны дүрген кестирер кылдыр жатканы эде дерип турар.

Федеровск болгаш Пресногорьковск районнарның ажыл-агыйларында дүжүт ажаап алыышкынынга белеткелди эки органзастаан. Ындыг болза-даа Камышинск, Октябрьск болгаш өске-даа чамдык улуг тараалаң районнарда улуг хожудаашкынны болдурган. Совхозтарның область эргелели септелгениң депшилгелиг бедлир аргазын кошкак нептередип, ырак черлерде турар ажыл-агыйларны механизаторларның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның бедик мергежилдиг кадрлары-биле хандырбайн турар.

ДОНДА-РОСТОВ. (СЭТА). Ростов областың күрүнеге тараа хүлээп алыр черлеринде чаа дүжүттүң тараазы кирип эгелээн. Сальск, Цимлянск болгаш өске-даа черлерде элеваторлар баштайгы он-он муң тонна тарааны хүлээп алган. Областың янзы-бүрү районнарында он-он муң тонна тарааны кадагалап болур чаа шыгжавыр черлерин туткулаан. Тарааны арыглаарының болгаш шыгжаарының механизастаашкынын калбарткан.

Ленинград—съездиге

Кур черлерниң ажыл-ишчилеринге муң-муң машиналарны, приборларны болгаш херекселдерни Ленинград бүдүрүп турар. Кур чер крайында Рудной хоорайның тудуун Ленинградтың архитекторлары төлевилээн болгаш ук хоорай оларның тускай хайгааралында турар. Обуховскиниң бажың тудар комбинадының ажылчыннары Целиноград хоорайга тускай чагыг күүседип, алды-алды квартиралар дөрт бажыңнарның чылып элтээр кезектерин бүрүнү-биле белеткеп берген.

(СЭТА).

СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР КҮҮСЕЛДЕЗИНДЕН

Областың кѳдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери 1961 чылдың бирги чартында 58056 центнер сүттү, 48418 центнер эътти, 11315 центнер дүктү күрүнеге саткан.

Областа мал ажылының продукциязын күрүнеге садар талазы-биле чартык чыл планының күүселдезиниң дугайында медээ

(1961 чылдың июль 1-ге чедир хуу-биле)

Районнар аттары	Саткан эът	Саткан дүк	Саткан сүт
Тожу	143,1	142,0	120,0
Кызыл хоорай	136,2	78,0	105,3
Барыын-Хемчик	130,3	102,3	103,1
Тес-Хем	126,8	123,8	90,7
Бай-Тайга	123,6	113,6	112,0
Эрзин	115,9	130,2	96,3
Каа-Хем	115,9	109,1	80,3
Өвүр	113,0	105,2	88,0
Чөөн-Хемчик	108,8	106,3	77,1
Таңды	105,8	87,4	91,0
Улуг-Хем	103,5	104,0	78,4
Бии-Хем	98,6	92,1	73,1
Совхозтар:			
«Сүт-Хөл»	124,7	99,2	103,1
«Барлык»	123,9	132,3	104,0
«Шекпээр»	110,5	80,0	93,4
«Тээли»	110,4	100,0	123,3
«Тиилелге»	104,3	147,9	80,9
«Өөк»	103,8	91,3	66,9
«Элегес»	103,0	84,6	97,0
«Найырал»	102,9	109,2	100,2
«Чыраа-Бажы»	102,5	99,1	70,4
«Кызыл партизан»	102,2	97,3	100,6
«Улуг-Хая»	99,0	84,6	63,9
«ҮТКА 25 чылы»	92,3	117,8	87,4
«Межегей»	80,4	91,1	91,4

Бирги чартык чылда область күрүнеге эът садарын 112,6 хуу, дүктү 107,3 хуу, сүттү 84,4 хуу, ооң иштинде колхозтар: эътти—111,2 хуу, дүктү—104,1 хуу, сүттү—82,8 хуу, совхозтар: эътти—102,9 хуу, дүктү—102,0 хуу, сүттү—85,4 хуу күүсеткен.

СӨӨЛГҮ ШАКТА

МАРП-НИҢ XIV СЪЕЗДИЗИ

УЛАН-БАТОР. СЭТА-ның корреспондентилери Д. Бочаров биле В. Петренконуң дамчытканы: июль 3-те чазактың Хуралдаар бажыңының залынга тус черниң биле 9 шак турда Моолдуң Араттың Революстуг партиязының XIV съездизи бодунуң ажылын эгелээн. Съездини МАРП ТК-ның бирги секретары Ю. Цеденбал ажыткан. XIII съездиниң соонда эрткен үениң дургузунда республиканың ажылчы чоннарының дайынчы авангардының удуртулгазы-биле Моол Арат Республиканың экономиказының болгаш культураның хөгжүлдезинге, улустуң мораль-политиктиг чаңгыс эвин быжыглаарынга аажок улуг чедиишкиннерни чедип алган деп, допчу эге чугаазынга ол демдеглээн.

Бадылаар эргелиг 660 төлээлер, чөвүлээр эргелиг 28 төлээлер съездиниң ажылында киржип турар дээрзин Ю. Цеденбал дыңнаткан.

Ооң саналын ёзугаар съездиниң төлээлери болгаш аалчылар делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчылары—Жолио Кюри, Джузеппе ди Битторио, Георгий Дамянов, Дин Боцю, Гарри Поллит, Вильгельм Пик, Юджин Деннис, Генрих Рау, Фараджалл Хелу оларның тураскаалын минута иштинде туруп ёзулаан.

16 коммунистиг болгаш ажылчын партияларның съездиге келген төлээлекчилеринге — СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Сусловка баштаткан СЭКП-ниң төлээлеринге, Кыдаттың, Чехословакияның, Польшаның, Венгрияның, ГДР-ниң, Болгарияның, Румынияның, КУДР-ниң, ВДР-ниң, Албанияның, Францияның, Италияның, Финляндияның, Японияның, Австрияның коммунистиг партияларының төлээлеринге Ю. Цеденбал изиг байырны чедирген.

Ооң даразында съездиниң органнарын—президиумну, секретариатты, редакция болгаш мандат комиссияларын соңгаан, съездиниң хүн айтырыын бадылаан:

1. МАРП-ниң XIV съездизинге Төп Комитеттиң отчёт илеткели (илеткелчи Ю. Цеденбал).
2. Ревизия комиссиязының отчёт илеткели (илеткелчи Ц. Бямба).
3. 1961—1965 чылдарда Моол Арат Республиканың улус ажыл-агыйын болгаш культуразын хөгжүдериниң үшкү беш чыл планының контроль чурагайларының дугайында илеткел (илеткелчи Л. Ценд).
4. Партияның удуртур органнарының соңгулдалары.

Отчёт илеткел кылыры-биле МАРП ТК-ның бирги секретары Ю. Цеденбалга сөс берген болгаш съездиниң төлээлери ону изии-биле уткаан.

ДОННУҢ ТАРААЗЫ

РОСТОВ ОБЛАСТЬ. Чурттуң мурнуу районнарында ажаап алыышкынны чорудуп турар кѳдээ ажыл-агый ажыл-ишчилеринден эстафетаны Доннуң механизаторлары хүлээп алган. Азов районга «Ленинчи тук» кѳдээ ажыл-агый артелиниң дөрткү комплексилиг бригадазы техниканы өскелерден баштай ховуларже үндүрген. Баштайгы саналганы ёзугаар алырга, күзүн тарыыр арбайның дүжүдү гектардан-на 35—38 центнер болур деп турар.

ЧУРУКТА: «Ленинчи тук» колхозтуң дөрткү бригадазының ховузунда эде кылган комбайннар-биле арбайны тавычалай кезип турары. Бетинде — бригадир И. Т. Кононенко.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Р. Я. Малиновскийниң Москвада ээп келгени

МОСКВА. (СЭТА). Финляндияның чазааның чалаанын ёзугаар аңаа чоруп чораан ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Р. Я. Малиновский июльдуң 3-те Москвада ээп чанып келген.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

Колхоз бүдүрүлгезинге коммунистерниң мурнакчы ролю

Эрзин районнуң экономиказының кол адыры — мал ажылы. Колхоз бүдүрүлгезинге коммунистерниң күжүн таарыштыр тургузар, оларның мурнакчы ролюн хандырар дугайында айтырыгны шиитпирлээрде, партия организациялары районнуң экономиказының кол адырынче чугула кичээнгейни угландырып турар. Ынчангаш мал ажылынче коммунистерни болгаш комсомолчуларны чорударының, оларның аңаа мурнакчы ролюнуң айтырыынче СЭКП райкому, партия эге организациялары улуг кичээнгейни салып турар. Амгы үеде районнуң көдээ ажыл-агыйында коммунистерниң хөй нуруузу мал ажылында киржип турар.

Колхоз бүдүрүлгезинге коммунистерниң мурнакчы ролюн хандырар айтырыгже кичээнгейни «Коммунизмче орук» колхозта партия эге организациязы (секретары эш Бар-оол) күштелдирген. Ол колхозтуң мал ажылынга 15 коммунистерни быжыглаан. Мал ажылынга болгаш артель бүдүрүлгезиниң өске-даа адырларынга коммунистерниң ролюн болгаш харысалгазын бедидер дугайында айтырыгны партия организациязы партия хуралдарынга, партбюрога тургузуп, коммунистерниң, колхоз бүдүрүлгезиниң удуртур ажылында партия кежигүннериниң илеткелдерин ап келген. Ооң түңнелинде колхоз 1961 чылда социалистиг хүлээлгелерин өске колхозтардан дээре күүседип турарын демдеглээр херек. 1960 чылдың июнь 1-де турганынга бодаарга, бо чылын мыйыстыг бода малдың баш санын ол колхоз 6 хуу, хойнуң—13 хуу немей өстүрген. Тарылга шөлүн эрткен чылдаазынга удур 1,5 катап, чугула үнелиг культура болур кукурузаның тарылгазын 4 катап калбарткан.

СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, партияның XXII съездизинге күш-ажылчы белектиг ужуражыр дээш районнуң колхозтарының аразынга калбарткан социалистиг чарышка бирги черни «Коммунизмче орук» көдээ ажыл-агый артели ээлээн болгаш СЭКП райкомунуң база райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун быжыы-биле тудуп турар. Артель бүдүрүлгезинге коммунистерниң ролю бедээн, чер-черде ажыл-херектиң байдалы дээш оларның харысалгазы дыңзаан. Колхозтуң мал ажылында коммунистер боттарының мурнакчы ролюн бүгү массаларга көргүзүп, сорук кириишкинниг ажылдап, колхозчулар ортузунга ажылды хүн бүрүде чорудуп турар.

Колхозтуң хойжузу коммунист Соян Сагаачы хой ажылын сайзырадыр талазы-биле мурнакчы үлегерин чүгле бодунуң колхозунуң эвес, харын районнуң өске-даа көдээ ажыл-агый артельдериниң малчыннарынга көргүзүп, шээр малдың чайгы семиртилгезин амгы үеде дээре организастап турар. Мурнакчы хойжу эш Сагаачыны СЭКП райкомунуң бюрозу болгаш райкүүском районнуң Хүндүлел дептеринде киирген. Ол колхозта коммунист эш Дажы хаван ажылын районда хамыктың мурнап организастаан. Ам артельдиң 120 хаваннарын ол эки семиртип, хаван бүрүзүнүң дириг деңзизин 80—90 кг чедир азыраан, күрүнеге дужаар деп турар.

Бүдүрүлгеге, хуузунда амыдырал-чурттаалгазынга төлептиг үлегерин базым бүрүзүнде массаларга көргүзүп турар коммунистер районнуң колхозтарында эвээш эвес. «Чаа орук» колхозтуң хоочун малчыны коммунист эш Даваа он ажыг чылдың дургузунда хойжулап келген. Төрээн партиязының XXII съездизинге чедиишкинниг ужуражыр дээш бодунга алган социалистиг хүлээлгелерин ол эрестиг күүседип, бо чылын 370 хойнуң 370 хураганын менди ап, хой бүрүзүнден 3 кг дүктү кыргаан.

«Кызыл сылдыс» колхозтуң хойжузу коммунист эш Мажаа, «Мөрен» колхозтуң тудугжузу коммунист эш Баадыр, ол-ла колхозта хлеб быжырыкчызы эш Намдак болгаш өскелер-даа боттарының колхозтарының ажыл-агыйын сайзырадыр дээш демиселдиң мурнуку одуруунда чоруп турарлар. Ооң-биле чергелештир колхоз бүдүрүлгезинге коммунистерниң мурнакчы ролюн хандырар айтырыгже чогуур кичээнгейни чамдык партия эге организациялары угландырбайн келген. «Мөрен» колхозта партия организациязы (секретары эш Дамба) артель бүдүрүлгезинге коммунистерниң мурнакчы ролюн хандырар, оларның күжүн шиитпирлиг участоктарга таарыштыр тургузар дугайында чугула айтырыгны четпес шиитпирлеп турар. Ол колхозта сүт-бараан фермазының эргелекчизи коммунист эш Бадарчы харысалга чок ажылдап келген, а фермада сүт саалдазы сөөлгү үеде эвээжээн.

Колхоз бүдүрүлгезинге коммунистерниң ролюн бедидер дугайында айтырыгны партия эге организациязының секретары эш Дамба коммунистерниң хуралдарынга болгаш партбюрога ховар тургузуп, чер-черде ажыл-херектиң байдалы дээш коммунист бүрүзүнүң харысалгазын күштелдирерииче угланган хемчеглерни четпес боттандырып келген. 1961 чылда колхозчуларның алган социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин партия организациязы хандырып шыдавайн турар. Мурнакчы дуржулганы колхоз бүдүрүлгезинге нептередиринче кичээнгей кошкак салдынып келген. Колхоз бүдүрүлгезинге, бирги ээлчегде мал ажылынга бүгү коммунистерниң мурнакчы ролюн хандырары районнуң партия организацияларындан негеттинип турар.

Т. БЕГЗИ.

МААДЫР ИЕ БОЛГАШ ООҢ УРУГЛАРЫ

Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхозтуң Алдан-Маадыр салбырында ажылчын өг-бүле О. Шүрженмей, А. Ондар олар он уругну өстүрүп кижизиткен. Шүрженмей совхозтуң 100 баш ажыг молдургаларын кадарып турар. Маадыр ие Амырбит Дөңгүраковна Ондар күш-ажылга кончуг ынак. Бо чылын свёкла тараан 15 га черге 200 тонна өдекти төкчүп, 3 километр суггарылга бугазын аштаашкан.

Бо ажылчыннарның ийи уруу Алдан-Маадыр чеди чыл школазында башкылап, а оглу Оюн-оол ортумак школа дооскан, ам Красноярскиниң медицина институдунуң ийиги курузунда өөренип турар болгаш эң бичии Галязы биле Юлязындан өскелери база школада өөренип турарлар.

Чурукта: Маадыр ие А. Ондар.
Сөзү болгаш фотозу
Т. Монгуштуу.

Социалистиг хүлээлгелерниң ылаптыг күүселдези дээш

(Областың профактивиниң хуралындан)

Областың профэвилел активиниң чоокта чаа болуп эрткен хуралы ВЦСПС-тиң VII пленумунуң ажылының түңнелдери болгаш областың профэвилел организацияларының сорулгаларының дугайында облпрофчөвүлелдиң даргазы эш Норбунуң илеткелин база социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезиниң дугайында Таңды районнуң «Кызыл партизан» совхозта, «Тыва тудуг» трезинде, № 1 АТК-да профэвилел организацияларының удуртукчулары эштер Сагды, Сагалаков, Казанцев оларның эдеринчи илеткелдерин дыңнап чугаалашкан.

Партияның XXII съездизинге төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты улам калбартыр база профэвилелдериниң бо чылдың декабрь эгезинде Москвага болуп эртер бүгү делегей Конгрезинге белеткенир талазы-биле айтырыгны ВЦСПС-тиң пленуму чугаалашканын эш Норбу бодунуң илеткелинге демдеглээн.

Чеди чылдың үшкү чылының программазын хуусаа бетинде күүседир дээш областың ажылчы чоннарының демиселиниң калбарганын айыткаш, эрткен айларның чамдык түңнелдеринге илеткелчи доктааган. Ажылчы чоннарның шудургу күш-ажылының түңнелинде, областың үлетпүр бүдүрүлгелери 5 айларда нийти продукция бүдүрериниң планын 105,7 хуу күүсеткеш, планда көрдүнгенинден ажыр 408,4 муң рубльдиң продукциязын бүдүрүп үндүрген, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ол-ла үеде планда көрдүнгенинден 3,6 хуу бедээн.

Социалистиг хүлээлгелерни күүседир талазы-биле эки көргүзүглерни Кызылдың пиво, хлеб, тууйбу заводтары, дааранылга комбинады Шагаан-Арыг, Туран райүлетпүр комбинаттары чедип алган. Бай-Хаак райүлетпүр комбинады, алгы заводу ышкаш мурнунда хожудап турган бүдүрүлгелер ам планнарын күүседип турар апаргылаан. Көдээ ажыл-агый транспортунуң автобаазазы, облпотребсоюзтуң болгаш Кызыл-Мажалыктың АТК-лары бирги чартык чылдың социалистиг хүлээлгелерин эки күүсеткилээн. Ол ышкаш «Тыва тудуг» трезиниң эш Науменко удурткан участогу, «Тыва даг-дүгү» тудуг комбинады чурттаалга бажыңнарын тудар планнарын ажыр күүсеткеш, тудуг организацияларының аразында калбарган социалистиг чарышка бирги черни ээлеп турар.

Областың совхозтары тараа культураларының тарылгазын калбартыр талазы-биле алган хүлээлгезин 105, а кукурузаның — 107,7 хуу күүсеткен, олар кукурузаның тарылга шөлүнге 3040 ганы немей тарааш, оон нийти шөлүн 10300 га чедир калбарткан, чүгле «Улуг-Хая» совхоз безин кукуруза тарылгазын 1533 гага чедирген.

Партияның съездизинге күш-ажылчы белек дээш демисежип турар бистиң мурнакчыларывыстың хүрээлениниң өскенин эш Норбу демдеглээн. «Тыва кобальт» комбинатта бызаңчы эш Дажи-Дааваның, «Тыва даг-дүгү» комбинатта дашчы эш Маадыр-оолдуң коммунистиг күш-ажыл бригадазының, Чыраа-Бажы совхозтуң алдарлыг хойжузу эш Сат Сагбалдайның, «Межегей» совхозта инектен-не айда 213—225 кг сүттү саап турар эштер Хроменконуң, Норбунуң аттарын илеткелчи адаан.

Коммунистиг күш-ажыл бригадазы болгаш шалыпчызы деп атты чедип алыр дээш шимчээшкинниң киржикчилериниң хүрээлени улам-на калбарып, 3130 ажыг кижи четкен. Областа 55 бригада бо атты чедип алган, 163 бригада ону дээш демисежип турар. Областың культура эргелелиниң типографиязының, аэропорттуң коллективтери ол шимчээшкинде база киришкен.

Ындыг болза-даа чамдык профэвилел организациялары социалистиг чарышты ам-даа эреңгей удуртуп турар, ылангыя «ҮТКА 25 чылы», «Барлык» совхозтарда, Чадаана райүлетпүр комбинатта, көдээ ажыл-агыйның Чадаана дуржулга станциязында, септелге заводунда профэвилел организациялары чарыштың түңнелин кварталда чаңгыс удаа чорудуп турганындан ол бүдүрүлгелерде хүлээлгелер четпес күүсеттинип турарын илеткелчи шүгүмчүлээн.

Үстүнде ышкаш өске-даа четпестерни шиитпирлиг чайладып, СЭКП-ниң съездизинге төлептиг ужуражырынче массаны мобилизастаар талазы-биле профэвилел организацияларының мурнунда улуг сорулгалар тургустунган. Бүдүрүлгелерде болгаш совхозтарда цехтер, участоктар, бригадалар, фермалар бүрүзүнүң, тус-тус ажылчыннарның хүлээлгелериниң күүселдезин хандырарынче угланган организакчы ажылды күштелдирип, социалистиг чарыштың түңнелдерин хүн бүрү үндүрери, мурнакчыларны илередип, оларның дуржулгазын калбаа-биле нептередири, ажылчыннарның съездиге алдар болдурган күш-ажылчы белектерин түңнеп, социалистиг чарышты улам калбартыры профэвилел организацияларындан амгы үеде улуу-биле негеттинип турарын илеткелчи түңнелинде чугаалаан.

Чеди чылдың үшкү чылының планныг онаалгаларын декабрь 5-те, а партияның съездизиниң ажыттынар хүнүнге чедир 10 айларның планын күүседир дээш калбарган социалистиг чарышта № 1 АТК коллективиниң 200 ажыг кижи составтыг 18 бригадалары хаара туттунганын ол коллективте местком даргазы эш Казанцев эдеренчи илеткелинге чугаалаан. Ылангыя ында коммунистиг күш-ажылдың 10 бригадаларының бүдүрүлге амыдыралынга улуг рольдуу илеткелден илереп турган. Чижээ, 5 айларда АТК нийтизи-биле 55 муң тонна чүъктү сөөртүп, 21850 литр кывар чүүлдү камнап алган турда, коммунистиг күш-ажыл бригадалары 20 муң тонна чүъктү сөөртүп, 21916 литр кывар чүүлдү камнап алган.

Илеткелдерниң талазы-биле санал-онал болган. Туранның райүлетпүр комбинадында местком даргазы эш Кудря бир дугаарында сөс алгаш, райүлетпүр комбинаттың ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары эрткен 5 айларның бүдүрүлге планын бараанныг продукция бүдүрер талазы-биле 102, нийти продукцияны—104 хуу күүсеткенин медеглээн.

— Чартык чылдың бүдүрүлге планын тонна-километр талазы-биле 134, тонназын—121 хуу күүсеткен бис. Ам июль, август айларның үлүүнге кириштир ажылдап турар бис. Чылда 40 муң литр кывар чүүл камнап алыр тургаш, 45 муң литрни камнап алдывыс. Бистиң коллектив партия, профэвилел организацияларының, администрацияның эки удуртулгазының база септекчилерниң, чолаачы составтың күженишкинниг ажылдааның түңнелинде чыл планының 80 хуузун 5 айларда күүседип алган — деп, облпотребсоюзтуң АТК-зында профэвилел месткомунуң даргазы эш Жаркова медеглеп турган.

«Кызыл партизан» совхозтуң мурнакчы хойжузу Оюн Капшык-кара хуралга сөс алган. — СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар сорулга-биле хойнуң баш санын көвүдедир, оон дүккүр чоруун көвүдедир дээш бүгү кужумну салып чоруур кижи мен, эрткен чылын 100 хойга онаашт ыр 126 хураганны алган мен, дүк кыргылдазы хой бүрүзүнден-не 3,5 кг болган, бо чылын чүс хойдан 130 хураганны алыр мен, дүк кыргылдазын 3,7 кг чедирерин хүлээндим. Күскү кыргылдада хүлээлгем күүсеттинер аргалыг — деп ол чугаалаан.

Партияның съездизинге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш «Тыва кобальт» комбинатта калбарган социалистиг чарыштың дугайын ында рудком даргазы эш Лушников бодунуң саналынга демдеглээн. — Комбинат бо чылын 2500 дөрбелчин метр чурттаалга шөлү тудар хүлээлгезин багай эвес күүседип келген. Ында ыяш заводунуң, нарын чазанылга, механика цехтериниң, гаражтың ажылчыннары съездиниң ажыттынар хүнүнге чедир 10 айларның бүдүрүлге планнарын 110—115 хуу күүседир дээш күженишкинниг ажылдап турарлар — деп оратор чугаалаан. Бүдүрүлгениң ажылынга чугула херектиг газ хоолайлары, бульдезерлер ышкаш чамдык дериг-херекселдерни тып алырынга дуза көргүзерин облпрофчөвүлелден ол дилээн.

Хуралга СЭКП обкомунуң секретары эш Анкудинов чүве чугаалааш социалистиг хүлээлгелерни хуусаа бетинде күүседир дээш демиселге ажылчы чоннарны мобилизастаар талазы-биле профэвилел организациялары улуг ажылды чорудуп турарын демдеглээн. Ооң-биле кады чамдык үлетпүр бүдүрүлгелеринде, тудугда, транспортта, совхозтарда социалистиг хүлээлгелерни күүседир талазы-биле улуг четпестерни ол шүгүмчүлээн. Амгы үеде мал чемнери белеткээр ажылга бүгү профэвилел кежигүннериниң, бүгү ажылчы чоннарның киржилгезин организастап тургаш, нийтиниң малынга быжыг чем-суурну тургузарының чугулазын оратор айыткан.

Хуралга оон ынай облпотребсоюзтуң ном садыының килдизиниң ажылдакчызы эш Стрельникова, чаартыкчыларның болгаш чогаадыкчыларның бүгү-эвилел нийтилелиниң тыва салбырының даргазы эш Скобеев, «Тыва даг-дүгү» комбинатта тудуг комитединиң даргазы эш Одан-оол олар чүве чугаалааш, партияның XXII съездизинге төлептиг ужуражырынче ажылчы чоннарны сырый организастаар дугайында тодаргай хүлээлгелерни боттарынга алганнар. Хурал чугаалашкан айтырыгларның талазы-биле делгереңгей шиитпирни хүлээп алган.

Бодунуң ажылынга мастер

Областың колхозтарында болгаш совхозтарында тууйбу бүдүрүлгези улам калбарып турар. Мурнуку чылдарда тууйбуну чүгле печкалар кылырынга хереглеп турган, а сөөлгү үеде тудугга үнелиг материалдарның бирээзи кылдыр ооң чугулазы улам улгаткан.

Тудугга үнелиг ол материалды Чөөн-Хемчик районда Ленин аттыг колхоз бүдүрүп эгелээнинден бээр ам он чыл чедип турар. Артельдиң ол бүдүрүлгезиниң амгы удуртукчузу Д. Билчей аңаа он чыл мастерлеп келген.

Колхоз баштаар чери болгаш ында партия организациязы ол бүдүрүлгениң ажылын улам экижидеринге чугула кичээнгейни салып турар. Ажылдаарынга девискээри таарымчалыг дески, шанда улуг сарай кылдынган. Ажыл аъттарын четчири-биле быжыглап берген, дериг-херексел, негеттинер өске-даа чугула чүүлдер багай эвес хандыртынган.

Тууйбу бүдүрүлгезинде 25 кижи (хөй нуруузу херээженнер) ажылдап турар. Ажылдың организастыы болгаш чуруму багай эвес. Бо чылын 70 муң тууйбу бүдүрер планныг, а июньнуң баштайгы чартыында 26 муңну кылып үндүрген. Июльдуң 20-ге чедир 44 муңдан эвээш эвес тууйбуну чүгле эки шынарлыг кылдыр бүдүрүп үндүреринге коллектив бүзүреддиг ажылдап турар.

Бүдүрүлгеде көскү агитация организастаттынган. Парторганизацияның ында быжыглаан агитаторлары чуртта болгаш делегейде болуушкуннарны таныштырбышаан, беседа болгаш солун номчулгаларын амыдыралга холбаштыр калбартып турар.

Бодунуң ажылынга мастер Д. Билчей ышкаш мергежилдиг кижилер бүдүрүлгеде улам көвүдеп турар. Хүнде 400 тууйбу кагар турда, ону 700 чедир кылып турар Дадар-оол, Оюн-оол ышкаш мастерлерни маңаа хөйнү айтып болур.

М. ЧИМБИИ.

Хүндүткелдиг кижи

Чедер курортунуң ажылдакчызы Анна Ивановна Лопсаң ында дыштанып, эмнедип турар кижилерниң хүндүткелин бодунуң кызымаккай күш-ажылы-биле, биче сеткилдиг аажы-чаңы-биле чаалап алган.

Дыштаныкчыларның чурттап турары корпустарның тус-тус өрээлдериниң арыг-шевери дээш, дыштаныкчыларның хууда эт-севин кадагалап бээри дээш Анна Ивановна черле кандыг ажылды кылбас дээр. Чайгы дыштанылганың хуусаазы доостуру билек Анна Ивановна курорттуң септелге-селилгезинге боду хол тудуп кирилтери чаңчыл болган.

Курорттуң чурттаалга корпузунуң сестра хүлээлгезин ак-сеткилдиг күүседип, дыштаныкчыларга эптиг-эвилең боорга, дыштаныкчылар-даа, курорттуң администрациязы-даа Анна Ивановнаны улуу-биле хүндүлеп турар.

А. ЕСИПЕНКО,
Чедер курортунуң массачызы.

Шүлүкчү

Угааннарның дээжизи —
Уран чогаал
Чогум ижим — башкылалга
Чоокшулаштың,
Чүрээмейни эртен, кежээ
Чүглептер сең.
Ыяк хынаан кыдырааштар
Ынаар чылар,
Саазыным, демир үжүүм
Салаамга кээр.
Чечен бодал чаңгыс черге
Четчележир,
Аяннашкак одуруглар
Аттыгып кээр.
Ажылдааным сагыжымны
Амырадыр:
Эдип, балап, шорбаан чери
Эмгежок бол,
Саазынга бышкан шүлүүм
Сайгарлып кээр.
Кыдыраажым, номум алгаш,
Класс баар мен,
Школачы уруглар аа
Уткуп алыр.
Эчис шынчы бодалдарны
Эжелептер,
Магаданчыг болуушкуннар
Бадыткап кээр.

К. КОНГАР-ООЛ.

ҮЛЕТПҮР—КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙГА

КЕМЕРОВО ОБЛАСТЬ. Сталински хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелери колхозтарга болгаш совхозтарга улуг дузаны чедирип турар. Чижээ, металл конструкцияларның заводу Ильинский совхозтуң үшкү салбырында 3000 хаваннарга чайгы лагерьни эптээрин болгаш тударын доозуп турар. Заводтуң коллективи көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилеринге камнаттынган 42 тонна металл конструкцияларны берген, тараа складын туткан, ховуга ажылдаар 10 кухняларны, 6 силос оңгарларын белеткээн.

ЧУРУКТА: металл конструкциялар заводунуң Александр Борисов баштаан тудуг участогунуң бригадазы хаваннарның чайгы кажаазының тудуунда. СЭТА-ның фотохрониказы.

Тывада суггаттыг чер ажылының перспективазы

ИНЖЕНЕРНИҢ СҮМЕЗИ

Кызыл-тас тараазының бир грамм кургаг бүдүмелиниң тыптырынга үнүш бүрүзүн дамчыштыр 400—500 грамм хире суг эртер ужурлуг дээрзин эртем көргүзүп турар. Ол болза атмосфераның өл-шыгының саны чылда 350—400 мм-ден эвээш эвес болганда болдунуп болур. Ооң-биле кады өл-шыктың дүжүүшкүнү чыл дургузунда, ылангыя үнүштер өзүп үнер үеде ой-тавында хувааттынган турар ужурлуг.

Ынчангаш чаягаар бүткен өл-шык чедимче чок дүжүп турар азы олар үнүшке херектиг үезинде дүшпес районнарда хөрзүнге немелде суг киирери эргежок чугула.

Тываның чер ажылдыг кезииниң хөрзүн байдалдары болгаш агаар-бойдузу чаягаар бүткен өл-шыктың таарымчалыг байдалдарында тараа, силос культуралары, картофель болгаш чамдык өске-даа культураларның элээн бедик дүжүттерин алыр арганы берип турар. Чижээ, өл-шык талазы-биле таарымчалыг болган 1952, 1954 болгаш 1958 чылдарда тараа культураларының дүжүдү чамдык участоктарга бир гектардан 25—30 центнер болган.

Ындыг болза-даа областың чер ажылдыг кезиинге дүжүп турар өл-шыктың хемчээлин барымдаалаар болза, Тыва өл-шык чедишпес районнарга хамааржыр.

Аңгы-аңгы чылдарда 154-тен 355 мм чедир чайгылып турар өл-шык дүжериниң улуг ылгалдыы көдээ ажыл-агыйны планныг чорударының негелделерин хандырбайн, көдээ ажыл-агый культураларының дүжүттүүн чыл бүрүде көвүдедир арганы тараажыларга бербейн турар. Суггарылга чокка ол агаар-бойдустуң байдалындан хамааржыр, ынчангаш бир дөмей байдалга чаңгыс черге кандыг-бир культураны өстүрерге безин дүжүт талазы-биле чайгылывшкын черле болдуна бээр. Чөөн-Хемчик болгаш Бии-Хем районнарның чамдык ажыл-агыйларының талазы-биле сан-медээлерден ол дугайы илдең апаар. **(Диаграммаларны көрүңер).**

Дүжүттүң мындыг улуг ылгалдыг болуру Чөөн-Хемчиктиң өске-даа ажыл-агыйларынга, Таңды, Бии-Хем районнарның колхозтарынга база хамааржыр. Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» көдээ ажыл-агый артели 1951 чылда бир гектардан ортумаа-биле 7,8 центнер дүжүттү ажаап алган, а дараазында чылда ол—15,8 центнер чедир өскен. 1953 чылда дүжүт багай болган (бир гектардан ортумаа-биле чүгле 6,9 центнер), а 1954 чылда бир гектардан ортумак дүжүт 18 центнер ашкан.

Областың хөй-хөй ажыл-агыйларының тараажылары частың база чайның агаар-бойдус байдалдарындан шуут хамаарылгалыг болуп турары моон илдең-дир. Оон-биле кады суггаттыг черлерни шын ажыглап турар ажыл-агыйларда тараа культураларының дүжүдү ындыг улуг ылгал чок болуп турар.

Көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүнге чүгле суггарылганың боду эвес, харын ооң үези, суггарылгаларның саны, ооң-биле кады сугнуң чарыгдалы улуг салдарны көргүзүп турар.

Бай-Тайга районга турган Сталин аттыг колхоз 1960 чылда тарылга мурнунда суггарып тараан 55 гектар шөлдүң бир гектарындан-на 12 центнер тарааны алган. А бир эвес тарылга мурнундагы суггарылгадан аңгыда база бир азы ийи-даа суггарылганы чорудар болза, дүжүттү ийи катап көвүдедип болур.

Дүжүт талазы-биле бо көргүскен сан-чурагайлар болза суггарылганың улуг ажыктыын көргүзүп турар. Дүжүттүң өзүлдези кызыл-тас болгаш өске-даа культураларның бир центнер тараазының бот-үнезинге салдар чедирип турар. Хөй эвес немелде чарыгдал безин дүжүттүң шапкын өзүлдезин хандырып, тараның бот-үнезин ийи-үш катап чиигедип турар.

Суггарылга экономика талазы-биле улуг ажыктыг турбуже, Тыва областа суггаттыг черлерниң ажыглалы ам-даа багай хевээр. Областа суггаттыг черлер 116,8 муң гектар хире. Оларда 112 суггарылга системалары тургустунган. Ындыг болза-даа оларның иштинден чүгле ийизи—Тес-Хемнии (3,6 муң га шөлдүг), Аймырлыгныы (1,5 муң га шөлдүг) инженер ёзузу-биле туттунган тудуглар болуп турар. Оон артканнары бедүүн ёзу-биле кылдынган, ыргак-дагыр. суг таарыштырар черлери чок тар, бичии болганындан хөй суг хары угда бара албас бугалар болур.

Ындыг болза-даа ол бедүүн система безин ыракта четпес ажылаттынып турар. Чамдык колхозтар болгаш совхозтар суггаттыг черлерни чыл келген тудум-на каары көвүдеп, сугпат чок кур черлерни аңдарып турар.

Чөөн-Хемчик районга 1959 чылда суггаттыг 13.395 гектар черден чүгле 966 гектар черни ажыглаан, оон чүгле 284 га тарааны суггарган. 1960 чылда суггаттыг черлерниң ол-ла шөлүнден 2.936 ганы ажыглап, 700 га тарааны суггарган.

Суггарган участоктардан безин чавыс дүжүттер алдынып турган фактылар ховар эвес. Ол болза суггарылгаларның шынарының багы-биле, культураларны ээлчештирип тарыырының чурумун хажыдып турары-биле, хөрзүннү шынар чок ажылдап кылып турары-биле тайылбырлаттынар.

Областың суггаттыг черлерлиг хөй-хөй ажыл-агыйлары суггарылганы кайы-хамаан чок чорудуп, суггаттыг черлерни суггарылгага белеткевейн, суггарылга бугаларының уннарында бок-үнүштерни, элезин довуракты арыглап, аштавайн турар.

Суггаттыг черлерни ажыглаар талазы-биле СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң шиитпирлерин болгаш 1961 чылда алдынган социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседип болурунуң бүгү аргалары бар. Маңаа чүгле сут ажыл-агыйының талазы-биле төлевилеттинген хемчеглерни: суггарылга бугаларын болгаш оларның тудугларын септээр, суггарыкчыларны белеткээр болгаш чер участоктарын оларга быжыглаар, суггаттыг черлерни суггарылгага белеткээр болгаш суггарылгаларны бедик шынарлыг чорудар талазы-биле хемчеглерни амыдыралга чорударын хандырары эргежок чугула.

Ажыглаттынар хире суггаттыг черлерниң шөлүн көвүдедири-биле чергелештир суггарылганың элээн депшилгелиг аргаларын: чаашкынналдырар суггарылганы, узун арыктар болгаш дилиндектер таварты база ол ышкаш ээлгир хоолайлар дамчыштыр суггарарын нептередири чугула. Ол болза суггарылганың шынарын экижидер болгаш күш-ажыл чарыгдалдарын кызырар арганы бээр.

Бугаларны болгаш оларның тудугларын үргүлчү септеп база аштавышаан, эрги суггарылга системаларын экижидер болгаш эде кылыр талазы-биле ажылды доктаамал экижидери эргежок чугула.

Областа суггаттыг чер ажылын сайзырадырының ийиги чугула сорулгазы болза чаа суггарылга системаларын тудуп тургаш, суггаттыг черлерниң шөлүн улам ыңай калбартыры болур.

Областа суггарылганы хөгжүдериниң перспективаларын ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы, «Росгипроводхозтуң» институду болгаш областың план база сут ажыл-агыйы организациялары өөренип көрген. Областың суггарылга фондузун 166,8 муң гектар чедирип болурун бар материалдар бадыткап турар. Бо чурагай моон соңгаар оон-даа көвүдээр.

Амгы үеде 14,5 муң гектар шөлдүг Барлыктың суггарылга системазының база 1.5 муң гектар шөлдүг Терезин ховузунуң суггарылга системазының эде кылыышкыны чоруттунуп турар. «Өөк» совхозка 2,5 муң гектар шөлдү суггарар суггарылга системазын тударының техниктиг документациязы белеткеттинген. «Элегес» совхозтуң, Тываның көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының черлеринге суггарылга системаларының тудуушкунун чорудар талазы-биле төлевилел-шинчилел ажылдары боттанып турар.

Улуг-улуг суггарылга системаларын тудары-биле чергелештир Көк-Тей, Күлбүс-Даш болгаш өске-даа черлерге улуг эвес суггарылга системаларын тудуп тургаш, суггаттыг черлерни дүрген калбартырының бүгү аргалары областа бар. Ындыг ажылдар совхозтарның, колхозтарның болгаш бүдүрүлгелерниң дузалаар ажыл-агыйларының боттарының күжү-биле күүсеттинген турул болур.

Тыва автономнуг областа хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары“ орденнер-биле болгаш „Иениң медалы“ медальдар-биле шаңнаар дугайында

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

Тос уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Андреева** Мария Семеновна — Таңды районнуң Бай-Хаак суурда өг-бүле ээзи.
2. **Донгак** Дивестей Хойтпаковна — Чөөн-Хемчик районнуң «Бора-Тайга» колхозунуң колхозчузу.
3. **Колпакова** Мария Михайловна —Тожу районнуң Ий көдээ Совединде өг-бүле ээзи.
4. **Монгуш** Емчур Бюрбюевна — Чөөн-Хемчик районнуң «Ишкин» колхозунуң колхозчузу.
5. **Самбайлык** Евгения Демчоковна — Тожу районнуң Азаста медицина пунктузунуң ажылчыны.
6. **Сарыглар** Севилбаа Даваовна — Чөөн-Хемчик районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң колхозчузу.
7. **Сат** Деспилдей Сүлдемовна — Чөөн-Хемчик районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң колхозчузу.
8. **Хомушку** Былдажык Хойнаа-евна — Бай-Тайга районнуң «Найырал» колхозунуң колхозчузу.
9. **Донгак** Минчимаа Дөвүртеповна — Чөөн-Хемчик районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң колхозчузу.
10. **Донгак-оол** Хуранмай Хаа — Улуг-Хем районнуң «ҮТКА 25 чылы» совхозунуң ажылчыны.
11. **Дугур** Найыты Кыйымчыковна — Тожу районнуң Азас көдээ Совединде өг-бүле ээзи.
12. **Иванова** Прасковья Степановна — Каа-Хем районда интернат ажылчыны.
13. **Кара-Монгуш** Ханды Кырыновна — Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң колхозчузу.
14. **Кара-Сал** Апчыл Серээевна — Чөөн-Хемчик районнуң Бора-Тайга көдээ Совединде өг-бүле ээзи.
15. **Кычын** Салчак Сундуйовна — Бай-Тайга районнуң «Тиилелге» колхозунуң колхозчузу.
16. **Кидис** Долумачап Ческиевна — Тожу районнуң Тоора-Хем суурда өг-бүле ээзи.
17. **Ламажай** Тамара Чолдак-Баировна — Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң колхозчузу.
18. **Лопсан** Селинмаа Марты — Каа-Хем районнуң «Октябрь 14 чылы» колхозунуң колхозчузу.

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Ажи** Хунайин Чүльдүм — Улуг-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң колхозчузу.
2. **Анай-оол** Хандыш Маадыевна — Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» колхозунуң колхозчузу.
3. **Доммит** Серенмаа Тулушовна — Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң колхозчузу.
4. **Долгар** Ак Даржаевна — Тожу районнуң Ий көдээ Совединде өг-бүле ээзи.
5. **Донгак** Карак Сонамовна — Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң колхозчузу.
6. **Куулар** Манмаа Пальчировна — Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң колхозчузу.
7. **Ооржак** Чылбак Сапыковна — Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң колхозчузу.
8. **Сарыглар** Көк Намчылаковна — Чөөн-Хемчик районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң колхозчузу.
9. **Хуваалга** Мария Данзюрюновна — Тожу районнуң Ий көдээ Совединде өг-бүле ээзи.
10. **Шанмакай** Ховалыг Доспановна — Улуг-Хем районнуң СЭКП-ниң XX съездизи аттыг колхозунуң колхозчузу.

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Алдай** Болюска Балбыноołовна — Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң колхозчузу.
2. **Байкара** Саргы Сендижаповна — Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң колхозчузу.
3. **Белевич** Ираида Федоровна — Каа-Хем районнуң Даниловка суурда өг-бүле ээзи.
4. **Бышкак** Шоваа Домбаевна — Бай-Тайга районнуң «Тиилелге» колхозунуң колхозчузу.

(Уланчылыг).

Редакциядан: шаңнаткан иелерниң чурттап турар черлерин ажыл-агыйларның мурнундагы аттары-биле айыткан.

РЕДАКЦИЯГА ЧАГААЛАР

Планын күүсетпейн турар

Өвүр районнуң коммунал-ажыл-агый, тудуг конторазының ажылчын, албан-хаакчыларының ортузунда кижизидилге ажылы багай тургустунган.

Коллективте профэвилел организациязы болгаш контораның дирекциязы (директор эш Толстухин) ылаңгыя ажылчыннар ортузунга масса-политиктиг ажылды чорударынче сагыш салбайн турар. Бо чылын ында 50 ажыг ажылчыннардан чүгле 4 кижи солуннар чагыдып алган. Контора тургустунганындан бээр 2 чыл болган үениң дургузунда ажылчыннарга чаңгыс-даа катап лекция, беседа кылып берген кижи чок.

Организастыг ажыл база-ла дыка кошкак. Ажылчыннарның күш-ажылы бригадалар болгаш звенолар аайы-биле организастаттынмаан. Чурталга бажыңнарын септеп, тудуп турарларны дилген ыяш-биле хандырары үргүлчү үзүктелип келген. Ынчангаш ажылчыннарның ажыл чок турар чоруу хөй. Коллектив ай, квартал санында бүдүрүлге планын күүсетпейн турар. Ол дугайын эш Толстухин моон мурнунда ажылчыннарның эвээжи-биле тайылбырлап турган, ынчаарга ам ажылчыннар четчелеттинген, а чүгле организакчы ажыл четпес боор турарын айтыры чугула.

Күш-ажылдың сагылга-чуруму дендии кошкак, ажыл шагы үзер, арагалаар, эт-хереңгиге кам чок чорук хөй. Ылангыя эрткен чылын контораның тудуг херекселдериниң дыка хөй хирээлер, хаарыылдар болгаш балдылар читкилээн. Ажылдың шынары багай болганындан катап кылыр чорук хөй удаа таваржып тургулаан.

Ол контораның ажылын экижидер талазы-биле хемчеглерни ап чорудар өйү келген.

А. АРТАА.

МАЛЧЫННАР НЕГЕП ТУР

Бай-Тайга районнуң «Малчын» колхозунуң Тоолайлыг болгаш Барлык хемнерде мыйыстыг бода болгаш шээр малы бар. Ында малчыннар мал ажылының продукциязын элбээ-биле бүдүрүп, колхозка улуг орулганы киирип турарлар.

Ындыг турбуже колхоз төвү-биле сүт-бараан фермазының аразынга аргыжар орукту экижидер дугайында малчыннарның негелдезин колхозтуң баштаар чери болгаш көдээ Совет тоор көрбейн турар. Тоолайлыгда сүт-бараан фермазынга чедир терге, шанак чоруп болур орукту аштап алыр арга бар. Ылангыя Көк-Арттың артыы талазында биче көшкени база Барлык-Бажының Сарыг-Кызаада хаяжыгаш баарын эттүр казыптарынга улуг күш негеттинмес. Ону ынчаар кылып, орук үндүрүп алыр дугайында чугаа хөй удаа болуп тургулаан болза-даа, херек кырында ажыл организастаттынмаан. Ук черде фермалар, хөй малчыннар тургузуп каан хирезинде оон-биле харылзаа тудар таарымчалыг орукту аштаарынче чогуур организациялар кичээнгей салбаан.

И. УСПУН-ДОРЖУ.

Ламалар ындыг чораан

Күс. Диинчилер чаа аъттанган. Ыраккы тайгалар сирттеринде чиндиг ак харның кыланнаажы шагда кестү берген болза-даа, амдызында күзегде чылыы кедергей. аалдарның биче оолдары чанагаш халчып чоргулаар. Улуг-Серликтиң Дыттыг-Ой аксында улуг күзегде ийи өг турган.

Кажаа шалыыжының кырында хөкпештерниң чыжыражыры, узун-узун теректерниң салгынга шиилээри, хемниң суунуң даштарга шылыраары-биле каттышкаш чалгааранчыг ыржымны сергедирин оралдашкан хөгжүмге дөмей болган. Хире-хире мурнунда өгден аныяк оол үнүп кээп, чыып каан кургаг терек будуктарын сый тепкилээш, бөле куспактааш өгже кирер бээр: өг дүндүүнден ак-көк ыш буруңайнып үнүп кээр турган. Ол оолдуң адын Санчат-оол дээр. Өгленип-баштанып, тускайланга-ла алды ай хире болган, ынчалза-даа ол үениң иштинде оолга өөрүнчүг чүве чок болган· оолдуң амыдырал тудуп алганы ынак эжи Анаймаа өг кидизи даараанының соонда чаңгыс ай болгаш-ла аарып турар апарган. Чоорту-чоорту ооң кадыы улам баксырап, орундан турбастаан, чараш чаагай шырай-хевири өскерлип, сай-чажын дырап өрүп күш четпестээн, ол көрнүп келгеш, «күжүрүмнүң сеткилин чазап каайн» — дээнзиг кошкак хүлүмзүрүп каар ийикпе азы дозураш кара карактарындан дустуг сугнуң хензиг борбак дамдызы сыстып келгеш чаагын куду агып бады келгилээр... Шалыктарның хам ламаларының кандыызын чалаваан, авырал кылбаан чүве дээр—атсы-барылга дижир шүүдел үнген боордан өске арга-дуза болган чүве омаа-хоң болган. Санчат-оолдуң авазы: күжүр чараш кенниминиң аарыын тайылдырып көрүңер, оран, таңдым»—дээш, кудай-деңерже хумуңда ак сүдүн чеже өргүвээн дээр.

Ак-Хамбы «Шүүдел үндүрзе эки»—дээн чүве дээш, каш бода малын соккаш «оран ээзинге» тудуп, Дыттыг-Хем оваазын каш катап дагыдып база чадашкан.

Ол-ла ынчап турда чиге бурунгаар Төвүттен бадарлаан лама шалыктар чуртундан келген деп сураг дыңналган.

«Бурган-хуулгаан оранындан келген лама шыырак боор, кеннивиске чалап көрээли»—деп Санчат-оолдуң адазы Анай ашак бодунуң кады кыраанынга чугаалаан.

Чырык чер кырынга кижи-ле дириг чорза хамаан бе, артқан-калган малдан атсы-барылгага туткай-ла дишкеш, ламаны чалап кээри-биле Санчат-оолду аъткарыпканнар. Дүъште аал аразында улчаан демги бадарчы ламаны чалап алган өөрүшкүлүү сүргей Санчат-оол аалче кирип чыткан.

Ламаны чемгергенининң соонда оозу судурун ажып көргеш: «Силерниң өөңерде чевег черден багай чүве кирген-дир, ону арылдырарда алды араалыг, улуг октуг боо херек»—дээн.

Боону-даа эккелдиргеннер. Оон-моон чыглып келген чоң-даа хөй апарган.

Дашкаар кым-даа үнмес, а чыылган чоңга арага-дарыдан кудуңар деп ламазы чугаалаттынмышаан өгден үнүп келген.

«Ам-на халаптыг аарыгның бажын билир лама келген-дир»—дижип, Санчат-оолдуң дөргүл-төрелдери, чоок-кавы кижилери өөрүп, чугаалажып олурганнар. Санчат-оол ол өйде улуска шай кудуп турган. Хенертен даштын боо дарс-тог дээн соонда өг ишти сарыг-кидиссип чытталып кээп, Санчат-оол аякта шайын ышкынып дүжүрбүшаан үлгүүр баарынче савалып барып дүшкен, хаваа биче аяк аксы хире төгерик кызыл, оортан хойтпак ышкаш мээ ширтек кырынче былчашпышаан, төгүлген хан-биле холушкаш канчаар-даа аажок коргунчуг көрүш болдурупкан. Шупту улус аңгадай берген, кым-даа чүве чугаалап диттикпээн.

Орунда харык чок чыткан Анаймаа алгырыпкаш, туп-тура халаан уу-биле ашаанче шурай берген, ханчын болган мага-ботту күш чок холдары-биле куспактап алган... Улус оон-моон тура халыжып кээп, Анаймааны сегирип алганнар, ынчалза-даа өлүмнүң коргунчуг аспаа ону хоора тудуп четтигипкен болган: танактары ишкээр тырттына бергилээн болгаш карактары шимдинчек, холдары салдына бергилээн Санчат-оолдуң чанында уруг тын чок чыткан. Оон ам демги аалды бир кылдыр ыы-сыы хөме алы берген. Лама өгже кирбээн, даштын аътты мунгаш ойлапкан болган... Аныяк кижилерни орнукшутканының соонда, ажыг-шужугнуң муңгаранчыг качыгдалдың чурту болган күзегден Анай ашак көже берген. Чүгле Санчат-оолдуң амызынга четкен боо аал мурнунда чоон дыттың будуунда халаңайнып туруп калган.

Д. ТАНОВ.

КЫЗЫЛДЫҢ УЧИЛИЩЕЛЕРИНДЕ

* * *

Өөрүшкүнүң кежээзи

Чурукта: Кызылдың башкы училищезин тергиин эки доосканнар (солагай талазындан оң талазынче) Д. Допур, Е. Вассер, Х. Куусаал, О. Тараачын.

Фотозу **С. Феоктистовтуу.**

Кызылдың башкы училищезиниң он дөрткү доозукчуларының кежээзи болган.

— Бистиң училищевисти 91 оолдар, кыстар доозуп турарлар. Күрүнениң квалификация комиссиязының шиитпирин ёзугаар оларның кижи бүрүзүнге эге школа башкызы деп атты тывыскан. Бо болза училищениң төөгүзүнде эң-не хөй доозукчулар-дыр—деп, училищениң директору эш А. Ч. Кызыл-оол чугаалаан.

Онзалап демдеглеги дег өөрүнчүг бир чүүл болза бо чылгы доозукчулар педагогиктиг практиканы эрткен чылдарга бодаарга бедик деңнелге эрттиргени болур. Чүл дээрге, ол практикага ортумак демдек алган бир сургуулду санаваска, өске доозукчулар шуптузу «эки» болгаш «кончуг эки» дужааганнар.

Ол болза хамыктың мурнунда училищениң башкылар коллективиниң шудургу ажылының түңнели болур. Оон ыңай бо өөредилге чылында күрүне экзаменин дужаап шыдавайн барган сургуул база чок.

Дараазында училищениң өөредилге эргелекчизи, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы В. Л. Ладанова күрүнениң квалификация комиссиязының шиитпиринге дүүштүр училищениң директорунуң дужаалын номчаан. Ол доозукчуларга Оюн Март, Елена Вассер, Ооржак Тараачын, Хөмушку Куусаал, Дамбаа Допур оларга училищени кончуг эки өөредилгелиг, үлегерлиг сагылга-чурумнуг, хөй-нийти ажылынга идепкейлиг болганы дээш кончуг эки өөредилгениң кызыл өңнүг дипломнарын тывыскан. Училищениң тергиинneringe ол дипломнарны тыпсып турда залда өөрүшкүлүг адыш часкаашкыннары, хөгжүм үн хөглүг дыңналып турган.

Башкы училищезиниң эң дээр ажылдыг башкыларынга дирекци чериниң өөрүп четтириишкинин илереткен дужаалын база номчаан. Оларның аразында хоочун башкы лар П. И. Мазуревский, С. Ч. Урояков, И. Ч. Эргил-оол, Л. В. Дятлова, Р. С. Пуговкина болгаш өскелер-даа бар.

— Башкының хүндүлүг ады чедип алырынга таарымчалыг бай даллы тургузуп берген Коммунисти партияга, Совет чазакка улуг өөрү четтириишкинивисти илергейле тур мен — деп, доозукчуларны өмүнээзинден Ооржак Тараачын демдеглеп чугаалаан.

Б. ТҮЛҮШ.

Баштайгы базымнар

Ол хүн Кызылдың музыка училищезинге хөгжүмнүң янзы-бүрү: бирде хөглүг, кедурлүүшкүннүг, бирде ыяңгылыг өткүт, тода үннери ол-бо өрээлдерден дыңналып тургулаан. Ол-ла үеде демги өрээлдерниң бирээзинге училищениң дирижёрлар болгаш нийти ырлар салбырының өөреникчилериниң бирги курсту доозарының экзамени болган. Ук экзаменге Салчак Клара, Ширнина Зинаида, Маргарита Сидорова чүгле «бештерге», а Оюн Анна, Хертек Анчымаа, Ёнзак Сергей болгаш өскелер-даа «дөрттерге» дужааганнар.

Дирижёрлар болгаш нийти ырлар салбырының шылгалдазы хөй талалыг, чүл дээрге олар фортепьяного ойнаарынга, музыка литературазынга, сольфеджиога, музыка теориязынга билиглерни канчаар шиңгээдип алганының талазынга экзаменни тутканнар. Нийтизи-биле алырга, бо салбыр шылгалдага эки белеткелдиин, музыкага сонуургалдыын көргүскен.

Ындыг-даа болза шылгалда үезинде илерээн четпестерниң бирээзи болза, оларның хөй нуруузу тыва улустуң ырларын, ол ышкаш тыва композиторларның ырларын өөредилге үезинде өөренмээни болур-дур. Янзы-бүрү үннерни пианинога хөй удаа практикалап ойнаарынга чаңчыгарын дирижёрлар болгаш нийти ырлар салбырында чамдык сургуулдарның чедир үнелевейн турарын немеп каар херек. Чижээ, сургуулдар Сыдам Александра, Донгак Сергей болгаш өскелер-даа шылгалданың негелделерин чогууру-биле хандырып шыдавайн барганнар. Сөөлгү экзаменниң түңнелинге хамаарыштыр, училищеге бо өөредилге чылында эки өөредилгелиг, төлептиг сагылга-чурумнугларны, ылаңгыя К. Салчакты, О. Сермавкинаны, М. Борбаандыны, М. Костенкону училищениң башкылар коллективи чоргаарал-биле адап болур. «Шырайыңдан көрүп тур мен», «Кожамык», «Өннүктерим», «Чүрекейим хөлзей берди» болгаш өске-даа ырларның аялгаларын бижээн теория-композитор салбырының өөреникчизи С. Дагбаны база демдеглезе чогуур. Ынчаарга Монгуш Анна, Лагбужап Лариса, Лемдянова Нина болгаш чамдык өөреникчилер өөредилгезинге кызымак эвес, хөй-хөй кичээлдерни үзүп келгениниң ужурунда бирги курстуң өөредилге программазын шиңгээдип ап шыдавааннар.

Бистиң училищениң башкылары Лилия Сергеевна Никольская, Алла Анатольевна Плантоничева боттарының чогаадыкчы кызымаккай ажылы-биле өөреникчилерниң, башкылар коллективиниң хүндүткелин чаалап алганнар.

Келир өөредилге чылында училищеге 50 кижини хүлээп алыры көрдүнген. Ол ышкаш бүдүрүлгелерге ажылдавышаан, училищениң янзы-бүрү салбырларынга бот-өөредилге-биле элээн каш кижилерни хүлээп алыр деп турар. Ам сорулга чүл дээрге, баштайгы өөредилге чылында болган чазыгларны, четпестерни эдип албышаан, чаа өөредилге чылында училищениң бүгү салбырларының өөреникчилериниң ханы болгаш быжыг билиглиг болуруун чедип алыры болур.

А. ЧЫРГАЛ-ООЛ,
музыка училищезиниң директору.

Шаанда ажыглап турган каапкан суггарылга системаларлыг ажыл-агыйлар, чижээ, Бии-Хем районнуң Черби (52 га), Тапсы (260 га). Таңдының Уургайлыг (800 га) болгаш өске-даа черлерде ажыл-агыйлар ол черлерни катап ажыглаар дугайын ам бодаза чогуур.

Бисте суггарылга амга чедир бодунуң агымы-биле чоруттунуп турар. СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң айтыышкыннарынга дүүштүр бо талазы-биле кылыр ажылдар ам элээн өскерлир ужурлуг. Күчүлүг насостарны тургузуп, электроэнергияны ажыглап турган, эки черлерни суггарып, суггарылганы механизастап болур. Экономистерниң болгаш ирригаторларның саналгалары-биле алырга, ол бодунуң агымы-биле чоруттунар суггарылгага бодаарга харын-даа чиик өртектиг суггарылга болуп турар.

Суггарылганың чаашкынналдырар болгаш өске-даа механизастаттынган аргалары аар өртектиг планнаашкын ажылдарын негевейн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 3—6 катап бедидип, суггарылга нормаларын кызырбышаан, ооң шынарын экижидип турар.

Суггарылгага ажыглаар машиналарны областың «Көдээ ажыл-агый техниказының каттыжыышкынын» дамчыштыр чагыдып, садып ап болур.

Чаашкынналдыр суггарар агрегатты «Межегей» совхозтуң механизаторлары боттарының күжү-биле белеткеп кылып турар.

Суггаттыг черлерге эң үнелиг культураларны тарыыры чугула. Ылангыя кукурузага болгаш чигир свёклазынга улуг кичээнгей салган турар ужурлуг. Кукуруза областың барык бүгү районнарынга эки өзүп үнер. Бир эвес сагыш-човангыр ажаар болза, кукуруза үнүш-дүжүткүр талазы-биле шоолуг эвес Тес-Хем бугазының зоназынга безин ол эки өзүп үнүп, чаагай дүжүттү берип болур.

Ол ышкаш суггаттыг шынааларже база улуг кичээнгей салза чогуур. Сөөлгү чылдар иштинде оларның саны областа элээн кызырылган. Ол болза чамдык кезиинде оларны аңдарып каапканындан, колдуунда-ла оларны ажыл-агыйжы эвес ёзу-биле көргенинден болган. Чамдык районнарда шынаалар чадаң ыяштар, дөңгеликтер-биле бүргеттинген болгаш малгашталып тулааланган. Оон ужурунда соңгаарлаттынмас сорулга болза ажыглалдан үнген бүгү-ле суггаттыг шынааларны катап тургузары-биле бодуун кургадылга ажылдарын чорудары, ол шынааларга суггарылга системаларын катап тургузары болур. Суггаттыг шынааларга сиген дүжүдүн бедидер дугайын уттуп болбас.

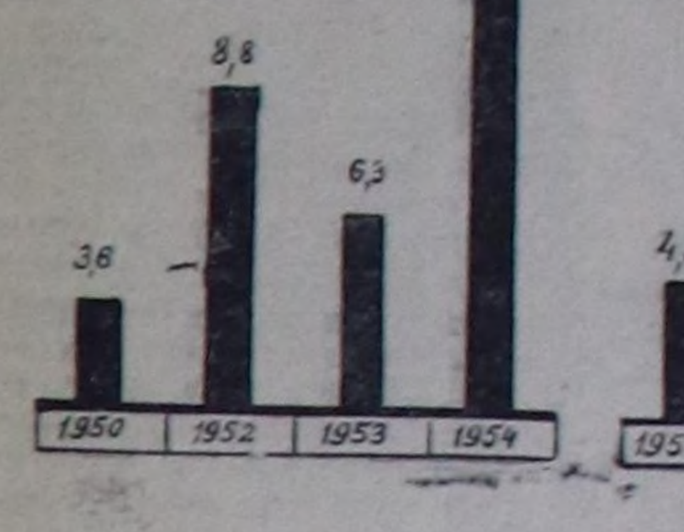

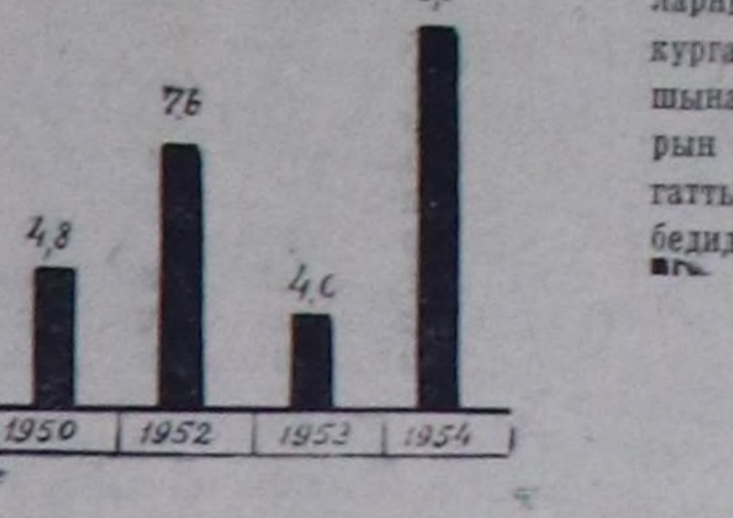

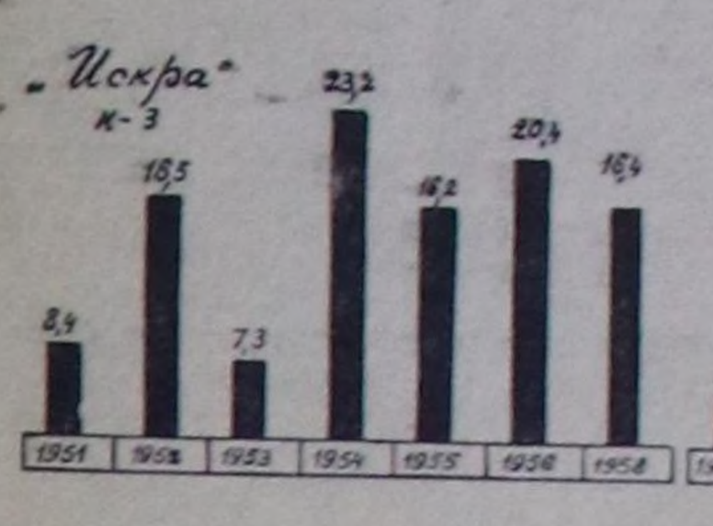

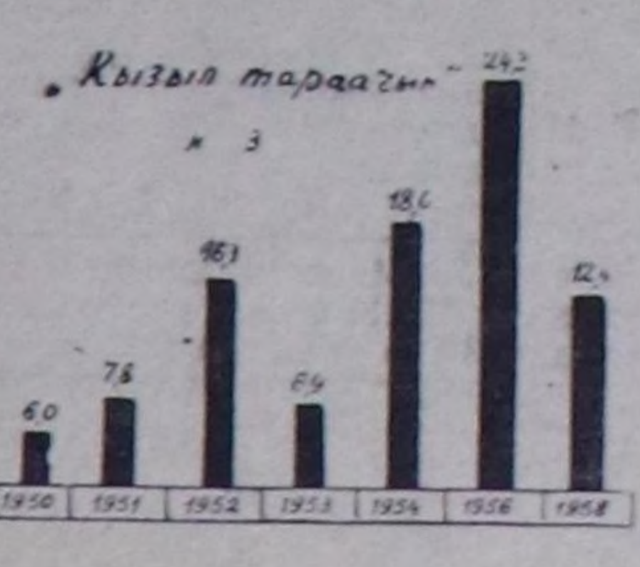

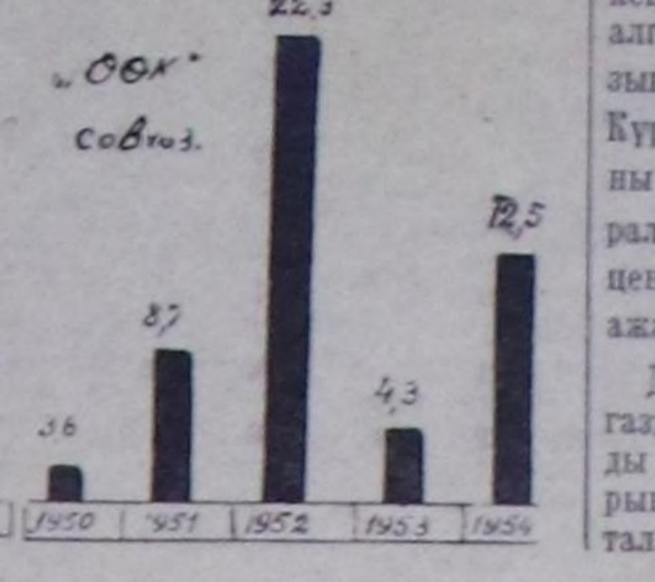

Таарымчалыг байдалдар бар шынааларны суггарарынга суггарылганың лиманныг аргазын ажыглаза эки. Чайынды сугну, ол ышкаш хар суун ажыглаары аажок таарымчалыг.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң алдын фондузу—суггаттыг черлерни чогумчалыг ажыглаар чорук — суггарылганың камналгалыг чоруун, ооң аргаларын болгаш техниказын нептереткенде, сиген аралаштырар тарылга ээлчештирилгелерин шиңгээдип ап, нептереткенде, ол ышкаш чемишчидилгелерни калбаа-биле ажыглаанда хандыртынар.

Тываның көдээ ажыл-агый дуржулга станциязынга шыңгыы негелдени салыр херек. Бир эвес ук станция бодунуң тургустунуп келгениниң баштайгы чылдарында суггаттыг чер ажылының айтырыгларының талазы-биле ажылдап турган болза, амгы үеде суггарылга талазы-биле дуржулга ажылдарын чорутпайн турар. Дуржулга станциязы бодунуң бүгү тарылгаларын суггаттыг черлерде тарып турар, ындыг болза-даа ол тарылгаларның суггарылгазы дендии багай организастаттынган. Ол дугайын тараа культураларындан элээн каш чыл дургузунда алган дүжүттүң көргүзүглери чугаалап турар. Чижээ, 1950 чылда станция тараа культураларының бир гектарындан 13,5 центнер, 1953 чылда—8,1 центнер, 1956 чылда—6,5 центнер, а эрткен чылын чүгле 3 центнер дүжүт алган. Ынчаарга дуржулга станциязының девискээринде тургустунган Күрсорт-участогу шын суггарылганы чорудуп турган, тараа культураларының гектар бүрүзүнден 23 центнерден куду эвес дүжүттү ажаап ап турар.

Дуржулга станциязының удуртулгазы суггарылга талазы-биле ажылды күштелдирериниң орнунга, харын суггарылга болгаш мелиорация талазы-биле бодунуң четчелеттинмээн килдизин узуткаарынче чүткүп турар.

Дуржулга станциязының 2500 гектар суггаттыг черин суггарар болгаш 1300 гектар черге мелиорация чорудар төлевилел оналгазын тургузар талазы-биле шинчилел база төлевилел ажылдары 1959 чылда эгелээн. Ындыг болза-даа 1960 чылдың ийиги чартыындан эгелээш ол ажыл соксаан. Олар бо чылын-даа чоруттунмайн турар. Ындыг турбуже дуржулга станциязының удуртулгазы суг ажыл-агыйының тудуушкунунга төлевилел-шинчилел кылыр ажылды акшаландырар хемчег албайн турар.

Көдээ ажыл-агыйның область эргелели суггаттыг чер ажылының талазы-биле дуржулга ажылдарын катап тургузарынче бүгү күжениишкиннерни салыры, дуржулга станциязын Тываның байдалдарынга таарыштыр көдээ ажыл-агый культураларын суггарарының аргаларын болгаш техниказын ажылдап кылып база өөренип, суггаттыг черлерни шын ажыглаарын областың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилеринге чоокку 2—3 чыл иштинде тода көргүзүп шыдаар ёзулуг үлегерлиг ажыл-агый кылыры эргежок чугула.

Тыва область суггаттыг чер ажылын хөгжүдеринге таарымчалыг бойдус байдалдарлыг, чон ону чорудар талазы-биле четчир дуржулгалыг, тускай тудуг болгаш төлевилел ажылы чорудар организациялыг болуп турар. Бо бүгү болза тараа бүдүрериин көвүдедириниң чугула курлавырларының бирээзи суггаттыг черлерни ажыглаары чоокку чылдарда үндезини-биле экижээн турар деп идегелди берип турар. Суггарылганың перспективазы оортан хамааржыр.

Е. АЛЦИБЕЕВ,
«Росгипроводхоз» институдунуң Абакан салбырының инженер-гидротехниги.

Чурукта: С. Дагба бодунуң чаа аялгаларынга экзамен дужаап турары.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Целлюлоз-саазын үлетпүрүн хөгжүдеринге чедип алган чедиишкиннери дээш, целлюлоз-саазын үлетпүрүнүң 1130 ажылчыннарын, инженер-техниктиг болгаш удуртукчу ажылдакчыларын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1961 чылдың июнь 29-та Чарлыын ёзугаар ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаан.

Ленин ордени-биле 57 кижи, Күш-ажылчы Кызыл Тук ордени-биле—134 кижи, «Хүндүлелдиң демдээ» орден-биле — 242 кижи, «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» деп медаль-биле—378 кижи, «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле—319 кижи шаңнаткан.

Совет-америк чугаалажыышкыннар дугайында дыңнадыг

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Чепсегленишкинни дужурер дугайында совет-америк чугаалажыышкыннарының киржикчилери кады кылган дараазында дыңнадыгны июнь 30-нуң кежээзинде парлап үндүрген:

«Каттышкан Штаттарның болгаш Совет Эвилелиниң чазактарының төлээлекчилери чепсегленишкинни дужурериңге болгаш чугаалажыышкыннарны чогуур органга (ол органның составы дугуруштунган турар ужурлуг) катап эгелээринге хамаарышкан айтырыгларның талазы-биле санал-оналын июль 17-ге чедир чапсарладырын чарлаар деп шиитпирлээн.

Чугаалажыышкыннарның бирги чартыы Вашингтонга, а ийиги чартыы—Москвага болур дугайында ийи чазактарның төлээлекчилериниң июнь 19-туң мурнунда чедип алган дугуржуушкунун ёзугаар хуралдар Москвага катап эгелээр».

Кыдаттың Компартиязының 40 чыл оюу

ПЕКИН. (СЭТА). Кыдаттың Коммунистиг партиязының 40 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хурал июнь 30-нуң кежээзинде Пекинге болган.

Аңаа Кыдаттың Коммунистиг партиязының ТК-зының даргазы Мао Цзэ-дун, ККП ТК-ның даргазының оралакчылары Лю Шао-ци, Чжоу Энь-лай, Чжу Дэ, ККП ТК-ның чиңгине секретары Дэн Сяо-пин, Кыдат Улус Республиканың даргазының оралакчылары Сун Цин-лин болгаш Дун Би-у база партияның болгаш күрүнениң өске-даа ажылдакчылары аңаа киришкеннер.

ККП ТК-ның даргазының оралакчызы эш Лю Шао-ци байырлыг хуралга улуг илеткел кылган.

ПЕКИН. (СЭТА). Улусчу Кыдаттың ажылчы чоннары Кыдаттың Коммунистиг партиязының 40 чыл оюн июль 1-де демдеглээн. ККП 1921 чылда каш чүс кижини каттыштырган партиядан ам улуг чурттуң удуртукчузу партия болу берген. Ооң хүрээлелинде ам бо үеде 17 миллион ажыг кижи бар.

ККП-ның бирги съездизин чыылдырган хүнүнден бээр 40 чыл болганы-биле холбаштыр Пекинде кыдат революцияның төөгүзүнүң музейин июль 1-де ажыткан. Музей 100 ажыг чылдарның дургузунда кыдат улустуң революстуг демиселиниң үезин хаара тудуп турар. Делгиирде кол черни Кыдаттың Коммунистиг партиязының ажыл-чорудулгазын илергейлеп турар документилер ээлээн. Кыдаттың Коммунистиг партиязы демиселдиң берге болгаш нарын оруун эртип, кыдат улусту революцияның тиилелгезинге чедирген, ам ооң удуртулгазы-биле 650 миллион кыдат улус социализмни чедиишкинниг тургузуп турар. Ол кайгамчыктыг хүнге холбаштыр ККП-ның төөгүзүнүң музейлерин Шэньянь, Аньшань, Тяньцзинь, Бэньси болгаш өске-даа хоорайларда база ажыткан.

Компартияның 40 чыл болган оюн-биле холбаштыр республиканың бүдүрүлгелеринде болгаш албан черлеринде лекцияларны, илеткелдерни номчуп, хоочун коммунистер болгаш революстуг демиселдиң хоочун ажылдакчылары боттарының сактыышкыннарын ажылчы чоннарга чугаалап берип турар. Хөй-хөй хоорайларда фото-чуруктар делгелгелерин ажыдып, ККП-ның төөгүзүнүң дугайында лекцияларны номчуп турар.

Чурттуң кинотеатрларында 15 чаа кинофильмнерни: «Кызыл тук дугайында ыры», «Шуурган» болгаш өскелерни-даа үндүрүп эгелээн. Ол кинофильмнерни сөөлгү 40 чылдарның дургузунда Кыдаттың ажылчы чоннарының революстуг демиселинге тураскаал болдурган. Хөй-хөй театрлар революсчу темаларга чаа шиилерни июль 1-де үндүргүлээн.

«Жэньминь жибао» солун ККП-ның 40 чыл оюнуң дугайында материалдарны делгереңгей-биле парлаан. Солун Пекинге болган байырлалдың хуралынга ККП ТК-ның даргазының оралакчызы Лю Шао-цинин чугаазын база 40 чыл оюн-биле холбаштыр ККП ТК-га СЭКП ТК-ның байырлыг чагаазын, өске-даа акы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партияларның чагааларын парлаан.

Грецияда тараачыннар хөлзээшкиннери

АФИНЫ. (СЭТА). Грецияда тараачыннарның хөлзээшкиннери күштелип турар. Грецияның тараалаң чери — Фессалияның аграр кооперативтериниң төлээлекчилери кызылтаска садып алырының чөгенчиг өртээн доктааткан болгаш кызылтастың тарылга шөлдерин кызырар талазы-биле элээн хемчеглерни алган чазактың шиитпиринге харыы кылдыр 8 хонуктуң бүгү-нити ажыл соксадыышкынын чарлаар дугайында шиитпирни боттарының хуралынга хүлээп алган.

8 хонуктуң дургузунда эрге-чагыргаларга чаңгыс-даа грамм тараа бербес болгаш хоорайларга аъш-чем аймаан садыглаарын соксадыр деп, тараачыннар шиитпирлээн.

Фессалияның тараачыннарын чурттуң өске-даа районнарының көдээ чону деткээн. «Элефтерия» солуннуң дыңнадыын ёзугаар алырга, бүгү чуртка тараачыннарның ажыл соксадыышкыны болурунуң кыжаныы Грецияның кырында диргелип кел чыдар.

МАРП-НИҢ XIV СЪЕЗДИЗИНГЕ

УЛАН-БАТОР. СЭТА-ның корреспондентизи В. Петренконуң дамчытканы: Моол улус бодунуң улусчу-революстуг партиязының XIV съездизин политиктиг болгаш күш-ажылчы аажок улуг көдүрлүүшкүн-биле уткуп турар. Моолдуң улузу партияның удуртулгазы-биле чурттуң амыдыралының бүгү адырларында төөгүлүг чаартылгаларны чедип алган. Чер болганга эрткен партияның кулуку организацияларының хуралдары болгаш аймактарның партия конференциялары МАРП-ның хүрээлелиниң сырый каттышканын, социалистиг ниитилелдиң тургузуушкунунда моол улустуң дайынчы отрядының политика талазы-биле четчип бышканын көргүскен.

МАРП-ның кежигүннери съездиге баар боттарының төлээлеринге дээре эштерни—көдээ ажыл-агый болгаш үлетпүр бүдүрүлгениң мурнакчыларын, күрүнениң шылгараңгай ажылдакчыларын, эртемденнерни, улусчу интеллигенцияның болгаш хөгжүп турар национал уран чүүлдүң төлээлекчилерин адап турганнар. XIV съездиниң төлээлеринге соңгуттурган МАРП-ның 693 кежигүннериниң ортузунда 50 ажыг хуузу ажылчыннар, араттар, 18 хуу хирези херээженнер. Съездиниң төлээлеринге күш-ажылдың маадырлары Нуга, Цэренпунцаг ышкаш ындыг алдарлыг малчыннар, Тордан, Равжир ышкаш бүдүрүлге мурнакчылары, эртемден Аюрзан болгаш өске-даа хөй-хөй кижилер бар.

Моолга съезд мурнунуң кампаниязы 1961—1965 чылдарда чурттуң улус ажыл-агыйын болгаш культуразын хөгжүдериниң үшкү беш чыл планының контроль чурагайларының төлевилелин бүгү улустуң чугаалажып көрүүшкүнүнүң үезинде эрткен. Ол чугаалажып көрүүшкүн чоруп турда үлетпүрнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери социалистиг тургузуушкуннуң программазын хуусаа бетинде күүседиринче угланган 5.000 ажыг чугула саналдарны киирген, МАРП-ның XIV съездизинге алдар болдурган массалыг чарыш калбарган турган.

Калбак массаларның күш-ажылчы болгаш политиктиг көдүрлүүшкүнүнүң ачызында бүгү республикада үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндүрериниң чартык чыл планы 105 хуу, а капитал тудугнуң планы—112 хуу күүсеттинген.

Айыыл чок чоруктуң Национал чөвүлелинде

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Айыыл чок чоруктуң Национал чөвүлелиниң июнь 29-та болган хуралын тайылбырлавышаан, АП агентилелдиң хайгаарачкызы Хайтауэрниң бижип турары: АКШ-тың чазааның чооккуу ийи-үш неделяда боттандырарын бодап турары «делгереңгей хемчеглерни» ол хуралга чугаалажып көрген.

Кеннединиң боттандырар дугайында айтыышкын үндүрерин бодап турар хемчеглериниң аразында «АКШ-тың ниити шериг күчүзүн чамдык кезиктеп көвүдедири, чижээлээрге, национал гвардияның дивизиязын мобилизастаары, чепсектиг күштерге келдириишкинни дүргедедири болгаш курлавыр дивизияларны мобилизастаары» бар дээрзин хайгаарачкы сагындырган. «Президент болгаш айыыл чок чоруктуң Национал чөвүлелиниң кежигүннери күрүне секретары чораан Дин Ачесонуң илеткелин дыңнаан. Берлин айтырыын өөренип көөрүн болгаш ону шиитпирлээр талазы-биле сүмелерни ажылдап кылырын Кеннеди мооң мурнунда Ачесонга даасган турган» деп Хайтауэр демдеглээн.

Аныяк Конго Республикага удур колониалисчи бөлүктерниң чимзениишкиннери соксавайн турар. Чоокта чаа дүрүм ёзугаар чазактың айыыл чок чорук албаны Чөөн можунуң районнарының бирээзинге бөлүк бельги колонизаторлардан радио-дамчыкчызын хунаап алган.

ЧУРУКТА: конгочулар радио-дамчыкчызын көрүп турлар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Капитал чурттарында аңгы талазы-биле тулчуушкуннар

«Кейхан интернейшнл» солуннуң дыңнадып турары болза, Исфаган хоорайның дөрт пөс-таавы фабрикаларының ажылчыннары ажыл соксадыышкынын чарлаан.

Бүдүрүлге ээлери ажылчыннарның ажыл төлевирин үр үениң дургузунда тывыспайн келгениниң ужурунда ажыл соксадыышкыны эгелээн. Бир фабрикада ажыл төлевири беш айларның дургузунда тывыстынмаан.

Исфаган хоорайда губернаторнуң албан кылыр бажыңының чанынга пөс-таавычы ажылчыннарның чыскаалы болган.

БАРЫЫН ГЕРМАНИЯДА БАЗА БИР АЖЫЛ СОКСАДЫЫШКЫНЫ

Барыын Германияда база бир ажыл соксадыышкыны ала-чаягаар өөскүп үнген. Фульде хоорайда автомобиль дугуйларын бүдүрер талазы-биле эң улуг бүдүрүлгеде үш цехтериниң ажылчыннары ажыл соксадыышкынын ийиги хүнде үргүлчүлеп турар. ДПА агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, ажыл соксадыышкынында 200 кижи киржип турар. Ажылчыннар ажыл төлевирин көвүдедирин негээн.

БОЛИВИ ДАГЖЫЛАРНЫҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

Боливияда «Сигло вейнте», «Катави», «Унануни» рудниктерниң дагжылары он хонукта ажыл соксатканының сөөлүнде тиилелгени чедип алган болгаш катап ажылдап эгелээн.

Ажыл соксадыышкынының кол чылдагааны — бир ай бурунгаар тудуп хоругдаттырган профэвилел удуртукчуларын хостаарын ажылчыннарның негээни болган.

Албан кижилериниң медээлерин барымдаалааш, Пренса Латина агентилелдиң Ла-Пастан дамчыдып турарын ёзугаар алырга, тудуп хоругдаан профэвилел удуртукчуларын 15 хонук хуусаада хостаар, ол ышкаш дагжыларның өг-бүлелериниң продуктуларны садып ап турары садыг бүдүрүлгелерин барааннар-биле база катап хандырар дугайында азаашкынны чазак берген.

(СЭТА).

Түрегделдиң болгаш аштың политиказынга удур

АФИНЫ. (СЭТА). Амгы чазактың политиказынга удур сөөлгү чылдарның дургузунда болуп турган тараачыннар удурланыышкыннарының бирээзи июнь 29-та Салониктерге болган.

Чурттуң янзы-бүрү районнарының чүс-чүс муң тараачыннарындан келген 1800 тараачын төлээлер чыылган, чер ажылдыг кооперативтерниң төлээлекчилериниң Бүгү-Грек съездизи болза ону үзерин эрге-чагыргалар бүгү хемчеглер-биле оралдажып турза-даа, чүве эрттирбес кылдыр полицейжилерни тургускан турза-даа, аңаа болуп эрткен. Съездиниң киржикчилери ядаралдың болгаш аштың политиказын шиитпирлии-биле буруу шаап көргеннер.

ИЗИГ ХҮНДЕ. Фотоэтюд **В. Лутковтуу.**

Европаның кубогун Москваже эгидип эккелген

ОБЕРХАУЗЕН. (СЭТА). Доозулбаан салыышкыннарны төндүр ойнааның соонда, Европаның командалар аразынга чемпионадаңның сөөлгү салыышкыны дараазында түңнел-биле төнген. ССРЭ—ГФР—8:2, Югославия—Венгрия—8:2, Испания — Чехословакия—5:4 санныг болгаш бир оюн доозулбайн арткан. Унцикер-биле (ГФР) соңгаарлаткан оюнда Ботвиникте бир оол артык турган. Төндүр ойнаашкын үезинде делегей чемпиону бодунуң артык күжүн көнчүг эки ажыглаан болгаш 58-ки көжүнде Унцикерни дүжүп бээринче албадаан. Журашевич (Югославия) Сили-биле (Венгрия) ойнааш, ноянның болгаш тергениң шимчеңгир туружун ажыглап алгаш, чоорту чоруй удуп алган. Рейфирж-биле (Чехословакия) Лладонуң (Испания) ойнаашкыны доозулбаан. Бо удаада испан мастерниң артык күштүг чигзиниг чок турган. Ынчангаш хөл-шыдыраа талазы-биле Европаның бирги чери дээш маргылдааның ийиги ойнаашкынының доозулган түңнелдери мындыг болуп турар:

1-ги черни болгаш Европаның чемпиону атты 74,5 санныг болуп Совет Эвилелиниң командазы ийиги удаа чаалап алган. Ооң соонга 58:5 санныг Югославияның, 53 санныг Венгрияның, 41:5 санныг болгаш бир доозулбаан оюннуг Чехословакияның, 37,5 санныг ГФР-ниң, 35,5 санныг болгаш бир доозулбаан оюннуг Испанияның командазы кирген.

Чараш салыглар дээш шаңналдарны дараазында кижилерге тывыскан: Горт-биле (Чехословакия) ойнаан Кереске, Берес-биле (Испания) ойнаан Траппьге (Чехословакия), Фихтл-биле (Чехословакия) ойнаан Удовичиге (Югославия). Ойнаан 9 салыгларындан 8,5 санны алган гроссмейстр Крочной тулган эки түңнел дээш тускай шаңналды алган. Бирги хөлге эң эки түңнел дээш бирги шаңналды 9 сандан 6-ны алган делегей чемпиону Ботвинникке тывыскан. Ийиги шаңналды Унцикер (ГФР) алган. Ийиги хөлге 1-ги черни 9 сандан 6,5 санны алган Портиш (Венгрия) ээлээн. Ийиги шаңналды гроссмейстр Шмидке (ГФР) тывыскан.

Июль 4-те совет шыдыраачылар Барыын Германияның янзы-бүрү хоорайларынга ойнаашкыннарны эгелээн.

Кызылчыларның тиилелгези

Эрткен дыштаныр хүнде Каа-Хем районнуң Сарыг-Септе стадионга районнуң чыынды командазы биле Кызылдан барган «Спартактың» бут бөмбүкчүлериниң ужуражыышкыны болган. Чапсарга чедир ойнакчылар боттарының эжиктеринче 2-2 бөмбүктер киир тевишкен.

Оюннуң ийиги чартыында кызылчылар инициативаны бодунуң холунга апкан. Чартык шак иштинде кызылчыларның халдакчылары сарыг-сепчилерниң эжиинче 4 бөмбүктү киир тепкен. Ынчалза-даа төнчүге чедир сарыг-сепчилер 3 бөмбүктү киир тептер аргалыг болганнар. Утурбас дээш олар улуг кыскан. Ынчалза-даа черле дыңзыг болуп эрткен ол оюн 6:5 санга кызылчыларның тиилелгези-биле доозулган.

А. БОНИН.

Делегей байдалының допчулалы

Азияга тайбынны быжыглаарының болгаш Германияга тайбың таарыштыр шиитпирлээшкинниң айтырыглары бо хүннерде бүгү делегейниң политиктиг ажылдакчыларының болгаш хөй-ниитизиниң төлээлекчилериниң угаан бодалын хаара туткан. Совет-вьетнам найыралдың Кремльге болган митингизинге Н. С. Хрущевтуң чугаазында кииртинген, тайбыңга ынакшылдыг совет саналдар ол айтырыгларны шиитпирлээриниң оруун айтып турар. Совет Эвилели бодунуң даштыкы политиказы-биле Европага болгаш Азияга тайбынны быжыглаарындан, делегейниң байдалын экижидеринден, улустар аразынга найыралдан болгаш кады ажылдажылгадан өске чүнү-даа чедип алырын оралдашпайн турар. Германия-биле тайбың керээзин чарар дугайында бистиң саналдарывыс болгаш Лаоска тайбың таарыштыр шиитпирлээшкин дугайында айтырыгга хамаарыштыр совет туруш бодал, а ол ышкаш Европаның болгаш Азияның акы-дуңма республикалары-биле Совет Эвилелиниң быжыгып турар найыралы болгаш кады ажылдажылгазы чогум-на харын ол сорулгаларга бараан болуп турар.

АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери мырыңай сыр өске политиканы чорудуп турар. Герман айтырыг талазы-биле тайбыңга ынакшылдыг совет саналдарны хүлээвейн, АКШ болза Азияда байдалды база чидиглендирип турар, сөөлгү неделяның хөй санныг фактылары харын ол дугайын херечилеп турар.

ЁЗУЛУГ БАЗА ХООЗУН НАЙЫРАЛ

Вьетнамның Демократтыг Республиказының чазак төлээлери болгаш Көрей Улус-Демократтыг Республиканың партия-чазак төлээлери найыралдың аян-чоруун кылып, бистиң чуртувуста чоруп турар. Бодунуң черинде келген эргим аалчыларга совет кижилер чүректиң ханызындан байыр чедирип турар. Колониалдыг тергиилелден кезээшагда хосталган болгаш ам социализм тургузуушкунунуң оруу-биле бүзүрелдиг бар чоруур вьетнам болгаш көрей өңнүктерниң шылгараңгай чедиишкиннери бистерни өөртүп турар. Бо аян-чорук ССРЭ-ниң, ВДР-ниң болгаш КУДР-ниң улустарының аразында найыралды болгаш акы-дуңма кады ажылдажылганы улам-на быжыглап, Азияда болгаш бүгү делегейде тайбыңның херээн быжыглаарынга идиг бээри чигзиниг чок.

Совет-вьетнам найыралга тураскааткан митингиге чүве чугаалааш ВДР-ниң премьер-министри Фам Ван Донг республиканың тургузуушкунунга совет дузаламчының аажок улуг ужур-дузазын демдеглээн. Совет Эвилелиниң акы-дуңма деткимчезиниң ачызы-биле вьетнам улус чурттуң индустриализациязын чедиишкинниг боттандырып, көдээ ажыл-агыйын хөгжүдүп, эртемин болгаш культуразын көдүрүп турар. Бодунуң вьетнам акы-дуңмаларынга харам чок дузаламчыны көргүспүшаан, совет улус болза найыралдыг чурттуң бүгү талалыг депшилгезинге, ооң чонунуң материалдыг чаагай амыдыралын бедидеринге идиглиг болур дээн кара чаңгыс чүткүлдүг удуртулга болдуруп турар.

Шак ындыг акы-дуңма деткимчени бистиң чуртувус көрей улуска көргүзүп келген болгаш көргүзүп турар. Америк империалистерниң дээзни дайынның аар-берге уржуктарын көрей улустуң кыска хуусаада узуткаарынга база социализм тургузуушкунунга улуг тиилелгелерни чаалап алырынга Совет Эвилели дузалаан.

ВДР-ниң, КУДР-ниң чазактары болгаш улустары боттарының чурттарын катап каттыштырары дээш чайгылыш чок демисежип турар болгаш бо талазы-биле доктаамал деткимчени Совет Эвилелинден, социалистиг бүгү-ле күрүнелерден база тайбыңга ынакшылдыг улустардан ап турарлар. Ынчаарга барыын талакы күрүнелер, хамыктың мурнунда Каттышкан Штаттар вьетнам болгаш көрей улустарның каттыжыышкынче чүткүлүнге бүгү-ле күштери-биле шаптыктап турарлар. Мурнуу Вьетнамга болгаш Мурнуу Көрейге хамаарыштыр АКШ-тың политиказы болза ол черлерни америк империалистерниң эрге-ажыктарынга ажыглаары болуп турар.

1954 чылдагы Женева дугуржулгазын хажыткаш, америк империалистер Мурнуу Вьетнамга шериг чөвүлекчилерин, боо-чепсекти эндере эккелген болгаш аңаа саттыныкчы диктаторжу корум-чуруму тургускан.

Мурнуу Көрейде байдал Мурнуу Вьетнамда байдалдан барык-ла ылгал чок болуп турар. Ында база-ла АКШ-тың чагырыкчы бөлүктериниң бүгү хемчег-биле деткип турары күчүлээшкинниң болгаш дарлалдың корум-чуруму тергиидеп турар. Мурнуу көрей чагырыкчылар болгаш оларның даштыкы кожайлары Көрейни тайбың каттыштырарының дугайын бодавайн-даа турарлар.

Бистер Азияга тайбынны камгалап турар бис, тайбыңга кыжаныг коммунистерниң талазындан болуп турар дижип, америк албан кижилери шуугажып турарлар. Ынчаарга факт-барымдаалар оон сыр өске чүүлдүң дугайын чугаалап турар: Азияга тайбыңга империалистер, чүгле олар кыжанып турарлар. Бир эвес АКШ болгаш СЕАТО талазы-биле ооң эвилелчилери Лаостуң иштики херээнге холгаарлаваан болза база ону Мурнуу-Чөөн Азияга бодунуң агрессчи политиказынга бааза болдурарынче чүткүвээн болза кандыг-даа лаос айтырыг турбас турган ийик. Бир эвес Вьетнамның болгаш Көрейниң хостуг болгаш хамаарышпас болур эргезин хүлээп көрбейн турар америк империалистерниң чимзениишкиннери турбаан болза, ол чурттарның улустары боттарының чурттарын каттыштырарын шагда-ла чедип алган турар ийик.

Аныяк хамаарышпас чурттарның улустарының болгаш колония улустарның ёзулуг өңнүү Совет Эвилели болуп турар. Ол улустар бистиң чуртувусту хүндүткеп, ону хосталганың болгаш хамаарышпас чоруктуң камгалакчызы, тайбыңның чарлакчызы, үе-шаа эртип турар колониализмге удур чайгылыш чок демиселчи кылдыр көрүп турарлар. Улустарның сөс кырында меге-хоозун өңнүү болуп турар америк империалистер канчаар-даа мегелеп, чагдынып каастаттынгаш, улустарның идегелин болгаш хүндүткелин чаалап ап шыдавастар. Бистиң вьетнам болгаш көрей өңнүктеривистиң Совет Эвилелинге келгени чүгле совет кижилерни болгаш акы-дуңма ийи чурттарның улустарын өөртүп турар эвес, харын-даа дең эргелиг улустарның бүгү-нити тайбыңның эрге-ажыктарынга ёзулуг найыралының болгаш кады ажылдажылгазының чижээн ол аян-чоруктардан көрүп турар. Азияның бүгү-ле улустарын өөртүп турар.

ЯПОНИЯ АКШ-ТЫҢ АСПААНДА

Японияның премьер-министри Икаданың Каттышкан Штаттарже чоокта чаагы чоруушкуну япон улуска өөрүшкү бербээн. Япон-америк чугаалажыышкыннарга Япония деп эргелиг эвес киржикчи болган, ол бодунга кандыг-даа ажык албаан болгаш АКШ-тан улам-на улуг хамааржылгага алзыпкан деп, Токионуң парлалгазы миннип көрүп турар. Чугаалажып көрген чүүл болза чүгле нити политиктиг болгаш шериг айтырыглары эвес, харын-даа Японияның иштики байдалы болган деп, «Майнити» солуннуң Вашингтонда корреспондентизи демдеглээн.

«Тайбың делегей» дээрзиниң хамаарылгазынче Японияны кииргенинден үнүп келир аар үүргени япон улустуң эктинче чүүй салырын хүлээнгеш, Икэда болза америк таланың негелделеринге бүрүнү-биле дүжүп берген дээрзи чугаалажыышкыннар дугайында албан хуузунуң дыңнадыындан билдинип турар. Вашингтон чугаалажыышкыннарының түңнелдери «чоннуң эрге-ажыктарынга удурланыышкак болуп турар, чүге дээрге ол түңнелдер япон-америк шериг эвилелиниң улам ыңай күштелгенин, япон чазак АКШ-тың политиказынга мелегей ёзу-биле чагыртканын айтып турар-дыр» деп, Японияның социалистиг партиязының чиңгине секретары Эда чөптүг медеглээн.

Азияга национал-хосталгалыг шимчээшкинге удур база сурагжаан «коммунистиг кыжаныышкынга» удур, Мурнуу Көрей, Мурнуу Вьетнам, Таиланд дээн ышкаш ындыг чурттарга, а ол ышкаш Тайваньга эрге-чагыргага реаксылыг корум-чурумнарны хевээр артырар дээш демниг хөделиишкиннер дугайында дугуржуушкун премьер Икэда биле президент Кеннединиң аразынга чедип алдынган деп, америк парлалга айтып турар. Кыдат Улус Республиканга хамаарыштыр АКШ-тың өжээтен политиказын япон чазактың баштыңы идепкейлиг деткиир деп чөпшээрешкен. Ол бүгү болза Японияның чагырыкчы бөлүктери тускайлаң даштыкы политиканы чорударындан ойталаан болгаш бодунуң чуртунуң дээп болбас чоруун айыылга таварыштырып турар дээрзиниң дугайын чугаалап турар.

Америк шериг баазаларын тургускан болгаш АКШ-тың талазындан бүрүнү-биле контрольдап турар Окинава ортулуктарны Японияга дедир эгидерин япон хөй-нити шагдан бээр негеп келген. Ынчалза-даа Икэда улустуң тура-соруун тоомчага албаан болгаш ол айтырыгны америк президентиниң мурнунга тургуспаан.

Даштыкы парлалганың дыңнадыгларын ёзугаар алырга, Вашингтон чугаалажыышкыннары колдуунда-ла чаңгыс сорулганы — америк-япон шериг эвилелин быжыглаар сорулганы салган. Япон премьер экономика талазы-биле АКШ-тан кандыг-даа дүжүп бериишкиннер чедип ап шыдаваан. Япон барааннарны АКШ-та албайн турар чоруктуң дугайында айтырыгны Икэда Кеннеди-биле шиитпирлеп шыдаваанынга таарзынмаанын япон солуннар илередип турар.

Вашингтонга болган япон-америк чугаалажыышкыннарның алыс утказын япон улустуң калбак массалары билген болгаш чуртту АКШ-тың эрге-ажыктарынга улам ыңай чагыртырының политиказынга удур шиитпирлии-биле туржуп турарлар.

Д. БОЧАРОВ.

Редактор **Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.**

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«ВЛКСМ-НИҢ 30 ЧЫЛЫ» (улуг залга): **«Оваарымчалыг, кырган ава»** — 11.30, 1.30 шактарда. **«Амыдырал эгелээр»**—3.30, 5.30, 7.30, 9.30 шактарда. (биче залга: **«Оваарымчалыг, кырган ава»**—4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Чаңгыс барус агарып чор»**—11.15, 1.15, 5.15 шактарда. **«Кыстың ыры»**—3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Цюнетиден келген Майя»** — 1 шакта. **«Балтийниң дээри»** (2-ги кезээ)—3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: **«Кобра сүлчээзи»** — 5, 7, 9 шактарда.

Оглу Боря Бойду озал-ондакка таварышкаш мөчээнин холбаштыр СЭКП Өвүр райкомунуң бирги секретары эш Н. С. Бойдуга болгаш ооң өг-бүлезинге ханы кажыдалын СЭКП Тыва обкому илергейлеп тур.

СЭКП Өвүр райкомунуң бирги секретары эш Н. С. Бойдунуң оглу Боря озал-ондакка таварышкаш, чаш назынындан чарлып өлгени-биле холбаштыр СЭКП Өвүр райкому болгаш район Совединиң күүскому ооң төрелдеринге кажыдалын илергейлеп тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарының болгаш харыысалгалыг дежурныйның 23-35, көдээ ажыл-агый, үлетпүр болгаш транспорт килдистериниң 25-38, партийжи амыдырал болгаш культура амыдырал килдистериниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, литажылдакчыларның 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00397. Чагыг № 1442. Культура эргелелиниң типографиязы.